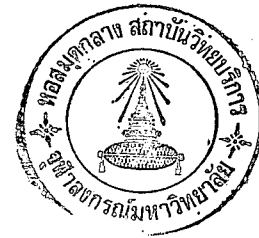

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นยังไม่ได้อัพเดท

เอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
พระราชสาส์นรัชกาลที่ ๔

เอกสารรัชกาลที่ ๕ กระทรวงกลาโหม

- ก.๑/๒๒ หนังสือราชการลับกรมเสนาธิการทหารบก (ม.ค. ร.ศ. ๑๒๓)
- ก.๑.๑/๓ กงสุลฝรั่งเศสขอหนังสือเดินทางให้คนในบังคับ (ช.ค. ร.ศ. ๑๐๖ -
เม.ย. ร.ศ. ๑๐๗)
- ก.๘/๓๘ พระยาบรรณารองเรื่องเก็บเงินเลขทหารปืนใหญ่ญวน (ร.ศ. ๑๑๗)
- ก.๘/๔๘ ขอพระราชดำริในการจะคเก็บเงินค่าราชการเลขกรมแม่นปืนฝ่าย
พระราชวังบวร (ร.ศ. ๑๑๘)
- ก.๑๓.๑/๖๒ พลตระเวนวิเวทกับญวนทหารปืนใหญ่เรื่องจับสุราที่สามเสน (๕ ม.ค. -
๓๐ ธ.ค. ร.ศ. ๑๑๘)
- ก.๑๓.๑/๑๖ เรื่องฝึกหัดซ่อมปืนแลยิงเป้า (ร.ศ. ๑๑๑)
- ก.๑๓.๑/๒๘ เบิกเสริจกรมยุทธนาธิการ (ร.ศ. ๑๑๖)
- ก.๑๓.๓/๑๔ เกณฑ์ขุนหมื่นกรมทหารปืนใหญ่ญวนเป็นทหาร (มิ.ย. - ก.ค. ร.ศ. ๑๒๔)
- ก.๑๔/๕๓ รายงานพระยาชลยุทธศรตรวจราชการหัวเมืองชายทะเลตะวันตก
(๒๕ ก.ย. ร.ศ. ๑๑๔)
- ก.๑๔/๓๑ รายงานพระยาชลยุทธศรไปตรวจราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลมณฑลจันทบุรี
(๒๒ ก.พ. ร.ศ. ๑๑๕)
- ก.๑๔/๘๕ การจัดการทหารมณฑลจันทบุรี (ร.ศ. ๑๒๔)

กระทรวงเกษตร

- กษ.๓.๑/๓ พระยาบรรณาการ ขอชุกคลอง (พ.ย. ร.ศ. ๑๑๑ - ม.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
 กษ.๔.๔/๒ ที่ ๔/๑๑๕ เรื่องขออนุญาตจับจองที่นา (๔ ก.ย. ร.ศ. ๑๐๘ -
 ๖ ก.ย. ร.ศ. ๑๐๙)

กระทรวงการคลัง

- ค.๔๖.๓/๕๖ พวกญวนสามแสนขอรับโอนคดีดิน (เม.ย. ร.ศ. ๑๒๕)
 ค.๕.๒/๑๐ พระบรมราชูปถัมภ์เงิน (๘ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๐ - ๒๔ มิ.ย. ๑๒๒)
 ค.๕.๔๓/๔๖ อองสรภานขอพระราชทานที่ (ม.ท.)
 ค.๑๔.๑๒/๒๐ พระพิพิธภัณฑ์วิจารณ์เป็นหนี้หลวงรายเงินอากรสุรากลาง (๑๓ ก.ค.
 ร.ศ. ๑๑๙ - ๑๗ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๒)
 ค.๑๔.๑๒/๒๓ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงนครบาลคดีจัดการ
 เรื่องบ้านญวนสามแสนตมสุราเดือน (๒๓ มี.ย. ร.ศ. ๑๑๙)
 ค.๑๔.๑๒/๒๕ จับสุราเดือนบ้านญวนสามแสน (๑๘ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๒ - ๑๐ ม.ค.
 ร.ศ. ๑๒๔)
 ค.๑๔.๑๒/๒๘ พระยาวิบุรณะและหลวงไมตรีวานิชกับนายอากรสุรากลางเพา
 ศก ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๕ ร้องขอคืนอากรสุรา ๒๔ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๔ -
 ๒๕ มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๔)
 ค.๑๕/๑๑๕ เบี้ยหวัดขุนอนันต์สังฆการ (ร.ศ. ๑๑๕)

กระทรวงการต่างประเทศ

- ค.๓/๘ หนังสือกงสุลฝรั่งเศสในไทยมีถึงกระทรวงต่างประเทศเกี่ยวกับเรื่อง
 ส่วนตัว เรื่องคนในบังคับทำร้ายร่างกาย วิวาทที่ดิน ฯลฯ
 (ร.ศ. ๘๗ - ๘๘)
 ค.๕/๑ คนในบังคับต่างประเทศไม่มีหนังสือเดินทาง (๑๓ - ๑๕ มิ.ย. ร.ศ. ๑๑๕)

- ท.๕/๑๐ รายงานกระทรวงนครบาลเรื่องคนเข้ารับหนังสือเป็นคนในบังคับ
ฝรั่งเศส (๕ ก.ย. ร.ศ. ๑๑๔ - ๕ ส.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
- ท.๕.๑/๒ บาทหลวงบ้านญวนสามเสนและพระยาบันลือคองหาว่าเมียขี้และ
จำทรวนนายหนึ่ง (๑๑ เมษ. ร.ศ. ๑๑๖)
- ท.๕.๑/๓ พระยาบรรณการทูลเกล้าถวายเรื่องบาทหลวงชาวฝรั่งเศส
(๓๐ - ๓๑ ส.ค. ร.ศ. ๑๑๘)
- ท.๕.๑/๑๐ พระยานครราชสีมาขอซื้อของไม่ชำระเงิน (พ.ย. ร.ศ. ๑๑๐)
- ท.๑๑ก/๕๓ อันนัมถวายไชยมงคล (๒๖ ธ.ค. ร.ศ. ๑๑๖)
- ท.๑๒ค/๕ เรื่องผู้ร้ายข้ามแดน (๑๘ มี.ค. ร.ศ. ๑๑๗)
- ท.๔๕/๒ เรื่องผู้ร้ายข้ามแดนริมฝั่งแม่น้ำโขง (ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๑๕)
- ท.๔๖/๓ บัญชีรายงานการออกหนังสือเดินทาง (๕ - ๑๓ มี.ย. ร.ศ. ๑๑๗)
- ท.๔๖/๘ เรื่องออกหนังสือเดินทางให้คนในบังคับฯ (๑๕ พ.ย. - ๒๐ ธ.ค.
ร.ศ. ๑๑๗)

กระทรวงนครบาล

- น.๑.๑/๖๕ รายงานเรื่องฝรั่งเศสเมืองจันทบุรี (ส.ค. ร.ศ. ๑๑๒ - ก.ค.
ร.ศ. ๑๑๓)
- น.๒.๑/๒๓๓ ทรวจจับสุราเถื่อนบ้านญวนสามเสน (ต.ค. ร.ศ. ๑๒๑)
- น.๒.๑/๔๕๕ ญวนสามเสนยิงกองตระเวน (ก.ย. ร.ศ. ๑๒๖)
- น.๒.๒/๑ จำนวนคนที่ขอรับหนังสือเข้าสับแยกต์ฝรั่งเศส (๒๐ ก.ค. - ๒ ต.ค.
ร.ศ. ๑๑๔)
- น.๒.๒/๔ ที่ ๑๒๖๑/๑๑๕ ญวนในบังคับฝรั่งเศสฟ้องนายใจ พลตระเวน
(๔ ก.พ. ร.ศ. ๑๑๔ - ๖ ต.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
- น.๒.๕ก/๑๗ ญวนในบังคับฝรั่งเศสขอตังโรงจันทน์ (๒๕ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๒ -
๑๓ ก.ค. ร.ศ. ๑๒๖)

- น.๑๘.๓๓ ขอนหนังสือสำหรับที่บ้านญวนสามเสน (ร.ศ. ๑๒๓ - ๑๒๔)
- น.๑๘.๓๓ ก คนในบังคับซื้อขายที่ดิน (ร.ศ. ๑๑๘ - ๑๒๖)
- น.๑๘.๑๓/๔๗ กงสุลฝรั่งเศสมีหนังสือขอใ้ให้ยกทำหนังสือซื้อขายที่ดินตำบลบ้านญวนสามเสน (เมษ. ร.ศ. ๑๒๗)
- น.๓๐ ทะเบียนยอดจำนวนต่าง ๆ (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๘)
- น.๓๓/๒๐ อึ้งย้งจับทพบุรี (ร.ศ. ๑๑๔)
- น.๔๐.๓๓ บุตรหมญวนคลองผดุง สามเสน บางโพ หนีทหาร (ร.ศ. ๑๑๖ - ๑๑๘)
- น.๔๐.๔/๒๘ ไพรหลวงกรมญวนแจวเงินคาราชการค้าง (๓๐ เมษ. ร.ศ. ๑๑๗ - ต.ค. ร.ศ. ๑๑๘)
- น.๔๒.๑๐/๓๗ ตรวจจับสุราเถื่อนบ้านญวนสามเสน (๕ มี.ย. - ๑๐ ส.ค. ร.ศ. ๑๑๘)
- น.๔๒.๑๐/๔๑ ตรวจจับสุราเถื่อนบ้านญวนสามเสน (พ.ค. - พ.ย. ร.ศ. ๑๒๒)
- น.๔๒.๑๐/๔๗ หลวงไมตรีวานิชขอตั้งค่านตรวจสุราเถื่อน (๑๐ ก.ค. - ๒๐ ธ.ค. ร.ศ. ๑๒๔)
- น.๔๓.๑/๑๓๐ เรื่องญวนศึกลักโคขาวฝรั่งเศส (๕ เมษ. ร.ศ. ๑๒๕)
- น.๔๓.๑/๑๘๓ หนังสือสัญญาฉบับฝรั่งเศสไ้รักไป (ส.ค. ร.ศ. ๑๒๖)
- น.๔๓.๒/๒ คนในบังคับไม้ตองค้ำน้ำพระพิพิศสัตยา (๓๐ ก.ย. ร.ศ. ๑๑๘)
- น.๕๒.๕ คดีญวนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๐)
- เอกสารลับชุดฝรั่งเศส
- ผ.๑/๒ บาทหลวงประชุมเลี้ยงโต๊ะยั้งป็น (๒๕ พ.ค. - ๒๐ ก.ค. ร.ศ. ๑๑๒)
- ผ.๑/๓ ญวนวันทันกบฏฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๒)
- ผ.๑/๔ การตกลงกับฝรั่งเศสเรื่องปัญหาคนในบังคับ (มี.ย. ค.ศ. ๑๘๘๕)
- ผ.๑/๑๓ หนังสือติดต่อกับฝรั่งเศสเรื่องคนในบังคับ (ส.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
- ผ.๒.๑๔/๑๖ รายงานมณฑลนครราชสีมา (ก.พ. ร.ศ. ๑๒๐ - ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘)
- ผ.๑๓ ญวนกบฏฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๕)

- ฝ.๑๓/๑๒ สำเนาที่ ๒๑๗๒ ฎวนกองหลวงขนานามาเข้าในบังคับฝรั่งเศส
 (ส.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
- ฝ.๒๐ กรณีขัดแย้งกับฝรั่งเศสที่พระตะบอง และเรื่องคนในบังคับ ร.ศ. ๑๑๔ -
 ๑๒๕)
- ฝ.๒๐/๑ เรื่องราษฎรริมฝั่งแม่น้ำโขง (ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๑๕)
- ฝ.๒๐/๓ ม.ชำเป็นนิ้วคุมคนจับฎวนที่ไซบุรี (๕ - ๑๖ เมษ. ร.ศ. ๑๑๕)
- ฝ.๒๐/๓๖ รายงานงบประมาณกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับ
 เรื่องมุ่งหมายจะเอาเมืองเขมรในราชอาณาจักร (๒๐ ก.พ. ร.ศ. ๑๒๔ -
 ๑๔ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๕)
- ฝ.๒๐/๔๑ ฝรั่งเศสเมืองมุกดาหาร (๖ พ.ย. ร.ศ. ๑๑๓ - ๑ พ.ค. ร.ศ. ๑๒๓)
- ฝ.๒๑ กรณีฝรั่งเศสเมืองจันทบุรี (ร.ศ. ๑๑๒ - ๑๒๖)
- ฝ.๒๕-๒๒ กรณีฎวนผู้ร้ายข้ามแดน และฎวนในบังคับฝรั่งเศสที่จันทบุรี
 (ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๒๗)
- ฝ.๓๐ คดีฎวนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๒๗)
- ฝ.๓๐.๒/๔ ฎวนในบังคับไทยเข้าในบังคับฝรั่งเศส (ม.ค. ร.ศ. ๑๑๔ - ส.ค.
 ร.ศ. ๑๑๕)
- ฝ.๓๐.๒/๓๔ แกวหาว่าท้าวเพี้ยไม่บังคับให้ลาวผู้ผิดใช้เงินตน (มิ.ย. ร.ศ. ๑๒๖)
- ฝ.๓๐.๓/๓ ฎวนในบังคับฝรั่งเศสวิวาทกับคนไทยที่บอนบางรัก (๘ ม.ค. - ๒๕
 ม.ค. - ร.ศ. ๑๒๓)
- ฝ.๓๐.๓/๔ แกวหาว่าทหารโสเป็นผู้ร้าย (มี.น. ร.ศ. ๑๒๖)
- ฝ.๓๐.๑๐/๑ ฎวนเรื่อรบฝรั่งเศสกล่าวหาพลตระเวนสายบางรัก (๑๑ มี.น. -
 ๒๕ ส.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
- ฝ.๓๐.๓๑/๘ ฎวนในบังคับฝรั่งเศสวิวาทกับโปลิศ (๓๐ เมษ. - ๑๐ พ.ค.
 ร.ศ. ๑๒๔)
- ฝ.๓๑ คดีคนในบังคับฝรั่งเศส (ร.ศ. ๑๑๓ - ๑๒๓)

- ผ.๓๑/๓๘ เรื่องจดลาจลญูรายในประเทศอินโดจีน (ร.ศ. ๑๒๕ - ๑๓๓)
 ผ.๓๔/๑ ญวนขอตมสุราที่จันทบุรี (ธ.ค. ร.ศ. ๑๑๕)
 ผ.๓๔/๕ ญวนนำฝิ่นเถื่อนมาจำหน่ายที่อุบล (ต.ค. ร.ศ. ๑๒๕)

หมวดเบ็ดเตล็ด

- บ.๑.๑ รายงานเรื่องจันทบุรี ร.ศ. ๕๒ - ๑๐๘
 บ.๑.๑ก ลายพระราชหัตถ์เลขารัชกาลที่ ๕ และใบบอกเมืองหนองคาย
 (ร.ศ. ๕๓ - ๑๐๓)
 บ.๓/๔๑ ทำเนียบกรม (ไม่มีวันที่)

กระทรวงมหาดไทย

- ม.๑.๓/๘ พระราชบัญญัติเลิกทาส และลักษณะทาสในกรุงสยาม และมณฑลบูรพา
 และพายัพ (ร.ศ. ๑๑๘ - ๑๒๔)
 ม.๒.๑๒ก ใบบอกและสารตราหัวเมืองลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ (ร.ศ. ๑๐๐ - ๑๑๘)
 ม.๒.๑๒ข/๕๑ สารตราถึงเมืองหนองคาย (พ.ย. ร.ศ. ๑๑๐)
 ม.๒.๑๒ข/๕๓ ประกาศเรื่องหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือจับชายวนมาขาย (ร.ศ. ๑๐๓)
 ม.๒.๑๔/๕ สมเด็จพระมหินทราธิราช ทรงตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี
 (๑๘ ส.ค. - ๒๗ ต.ค. ร.ศ. ๑๑๓)
 ม.๒.๑๔/๑๖ รายงานมณฑลนครราชสีมา (พ.พ. ร.ศ. ๑๒๐ - ก.ค. ร.ศ. ๑๒๘)
 ม.๒.๑๔/๕๖ ตรวจราชการเมืองจันทบุรี (ก.ย. ร.ศ. ๑๑๓)
 ม.๒.๑๔/๓ เรื่องหนังสือเดินทาง (เมษ. ร.ศ. ๑๒๐)
 ม.๒.๑๕/๔ สำมะโนครัวพลเมือง (๒๕ พ.ย. ร.ศ. ๑๒๔ - ๑๕ ก.ย.
 ร.ศ. ๑๒๘)
 ม.๒/๑๕/๕ ที่ ๒๓ ใบบอกเมืองหนองคาย (พ.ค. - ก.ค. ร.ศ. ๑๑๐)

- ม.๒.๒๕/๔ ที่ ๑๒๑๓/๒๗๐๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยปริยายแห่งกฎหมาย ร.๕ (๔ ค.ค. ร.ศ. ๑๒๓)
- ม.๒.๒๑ก ฝรั่งเศสเมืองนครจำปาศักดิ์ มณฑลอิสาน และมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (ร.ศ. ๑๑๑ - ๑๒๖)
- ม.๕.๑ก/๒๔ ฎวนกระทำความวุ่นวายในพระตะบอง (เมษ. - พ.ค. ร.ศ. ๑๒๔)
- ม.๕.๑/๒๑-๒๓ คดีฎวนผู้ร้ายเมืองพระตะบอง (ร.ศ. ๑๒๓ - ๔)
- ม.๒๘.๒ เลขและเก็บเงินค่าราชการมณฑลต่าง ๆ (ร.ศ. ๑๒๐ - ๑๒๘)
- ม.๔๑ กรณีฝรั่งเศสเมืองพระตะบอง (ร.ศ. ๑๑๕ - ๑๒๔)
- ม.๔๑/๑ สัญญาไทยกับฝรั่งเศสเกี่ยวกับการส่งคนข้ามแดน (๑๕ ส.ค. ค.ศ. ๑๘๕๖)
- ม.๔๒/๑๑ รายงานพระยาศรีสหเทพจักษุการเมืองจันทบุรี (๑๘ - ๒๑ ม.ค. ร.ศ. ๑๒๓)
- ม.๕๗/๑๓ คนตั้งชายและมณฑลอื่น ๆ ข้ามมาอยู่ในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ยอมเสียเงินค่าราชการ (มิ.ย. ร.ศ. ๑๑๘)
- ม.๕๘ ราชการมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (ร.ศ. ๑๐๕ - ๑๒๓)
- ม.๖๒.๑/๒๖, ๒๗ ใบบอกเมืองนครจำปาศักดิ์ (ร.ศ. ๑๐๗ - ๑๐๘)
- ม.๗๒/๑๒ ระยะเวลาเสด็จประพาสราชบุรี - กาญจนบุรี (ร.ศ. ๑๒๘)
- สารบาญสมุคพิเศษ ร. ๕
- เล่ม ๔ เลขที่ ๔๔ ราชทูตญวนที่มาในสมัยรัชกาลที่ ๕ (จ.ศ. ๑๒๔๐ - ๑)
- เล่ม ๑๖ " ๓๑ การไต่สวนชาวเขมรและญวนเรื่องเจ้ารัตถา (จ.ศ. ๑๒๔๗)
- " ๓๒ นักโทษญวน (จ.ศ. ๑๒๔๗)
- เล่ม ๒๐ " ๔๔ เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม กราบบังคมทูล ร.๕ (จ.ศ. ๑๒๔๓)

- เล่ม ๒๓ เลขที่ ๑๘ ทาสชาลาวที่อุบลหนีไปอยู่กับบาทหลวง (จ.ศ. ๑๒๔๗)
 " ๔๓,๗๒,๘๒ ฝรั่งเศสให้คนญวนในสยามอยู่ในบังคับฝรั่งเศส *๕๗/๑๐๓*
 (จ.ศ. ๑๒๔๗)
 " ๗๔ พระองค์เจ้าสายสนธิทวงษ์เสด็จมาเยือนเมืองไซ่งอน
 (จ.ศ. ๑๒๔๗)

กระทรวงศึกษาธิการ

- ศ.๖/๕ ราชการเรื่องพระสงฆ์อันนัมนิกาย (ร.ศ. ๘๒ - ๑๒๑)
 ศ.๖/๗ มอบเขตให้วัดญวนแลกวัดมงคลสมาคม (ร.ศ. ๑๒๑)
 ศ.๗/๕๑ การศพบพระครูบริหารอนัมพรต วัดอนัมนิกายาราม (บางโพ)
 (พ.ศ. ร.ศ. ๑๒๓)
 ศ.๘.๔/๒ องค์หมึกโอนขอนามวัด (๑๗ เมษ. ร.ศ. ๑๑๔)
 ศ.๘.๔/๓ ยกพระญวนจีนมาขึ้นกระทรวงธรรมการ (๑๓ - ๒๑ ส.ค. ร.ศ. ๑๑๗)
 ศ.๑๐ก/๒ พระยาโชฎีกกราบบังคมทูล ร.๕ (๑ ม.ค. ร.ศ. ๑๐๘)
 ศ.๑๐ก/๑๕ ตั้งตำแหน่งदानาคณะมหายาน (๒๗ ต.ค. - ๒๖ ก.พ. ร.ศ. ๑๑๘)
 ศ.๑๐ก/๒๑ ขอตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์ฝ่ายคณะอนัมนิกาย (ม.พ.)

เอกสารรัชกาลที่ ๖ กระทรวงนครบาล

- น.๒๐.๑๘/๑๒ ที่ดินตำบลบ้านทราย บ้านเขมรและบ้านญวน (๒๐ มีน. พ.ศ. ๒๔๕๕)

กระทรวงมหาดไทย.

- ม.๓.๖๗/๑ เหตุการณ์ต่าง ๆ ทางชายแดนริมฝั่งของ (เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส)
 (๒๒ ต.ค. พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๕๘)

เอกสารหอพระสมุดแห่งชาติ (หอพระวชิรญาณ)

เอกสารรัชกาลที่ ๓

- จ.ศ. ๑๑๘๗ เลขที่ ๑๓ บัญชีเลขไพร่หลวงฝ่ายทหารพลเรือน ในพระราชวังบวร
ที่ลงรับราชการ
- จ.ศ. ๑๑๘๗ เลขที่ ๑ คำให้การนักขาน
- จ.ศ. ๑๒๐๐ เลขที่ ๕ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงกรมการเมืองนครพนม
" ๑๐ สำเนาทองตราถึงเมืองนครราชสีมา สกลนคร กาศสินธุ์
" ๘๕ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยากำแพงเพชร
" ๘๘ คัดบอกวาทะราชการทัพญวนทางเมืองพนมเปญ
- จ.ศ. ๑๒๐๑ เลขที่ ๒ สารตราเจ้าพระยาจักรีเรื่องให้เจ้าเมืองไชยบุรี กาศสินธุ์
กวาดคอนคริวญวนที่คายนาทหนองมา
- จ.ศ. ๑๒๐๒ เลขที่ ๓ หนังสือพระยาสีหเทพถึงพระยาพิชัยโลก
- จ.ศ. ๑๒๐๓ เลขที่ ๑ จดหมายออกญาสุภาวดีถึงพระยาราชโกษาเร่งญวนเงินเข้า
กรุงเทพฯ
" ๓ สำเนาศุภอักษรถึงเจ้านครจำปาศักดิ์
" ๑๘ ร่างหนังสือตอบเจ้าพระยาราชโยธา เรื่องส่งญวน
- จ.ศ. ๑๒๐๔ เลขที่ ๗๘ ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงสวรรคโลกสืบเรื่องญวน
- จ.ศ. ๑๒๐๕ เลขที่ ๑๔ ใบบอกเมืองนครพนม สกลนคร
" ๓๒ ใบบอกเมืองนครพนม สกลนคร
" ๓๘ สารตราเจ้าพระยาจักรีเรื่องนำตัวอากร เกวียน
" ๔๘ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระมหาสงครามปรึกษาเรื่อง
ไปตีคริวญวน
" ๑๒๘ หนังสือพระยามหาอำมาตย์ถึงพระยาพิชัยโลก เรื่องจับญวน
" ๑๖๐ หนังสือถึงพระยาสุโขทัยให้สืบจับญวนที่หนีไปได้

- จ.ศ. ๑๒๐๖ เลขที่ ๔ คำให้การอายฎวน
- จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๑๐ คักบอกส่งคนหนังสือราชการทัพญวน
- " ๑๑ เรื่องญวนขอเป็นไมตรี
- " ๑๓ หนังสือออกญาสุภาวดีเรื่องส่งหลวงวิชิตปรีชาออกสืบราชการ
- " ๒๔ บัญชีญวนเขลย
- " ๕๔ สารตราเรื่องคุมไอยูวน ๔ คน กลับขึ้นไปพิษณุโลก
- " ๒๓๔ คำให้การเรื่องญวนเมืองพิษณุโลกหนีมาอยู่กรุงเทพฯ
- จ.ศ. ๑๒๐๘ เลขที่ ๒๐ สารตราถึงเจ้าพระยาบิณฑทร เคษาคอบไ้รับบอกส่งญวน
เขากรุงเพพา
- " ๒๐/๑ คำให้การญวน
- " ๒๓ สารตราคอบไ้ไปบอกอายโกลายมุกเตา
- จ.ศ. ๑๒๑๑ เลขที่ ๓ หมายรับสั่งเรื่องจำนวนเกณฑ์ขุนหมื่นหัดคิงปืนใหญ่
- " ๖ บัญชีรายชื่อยวนเก่าใหม่

เอกสารรัชกาลที่ ๔

- จ.ศ. ๑๒๑๓ เลขที่ ๑๕ ใบบอกเมืองโพนพิสัย
- " ๓๔ ร่างสารตราถึงเมืองหนองคาย
- จ.ศ. ๑๒๑๘ เลขที่ ๑๑ สำเนาจดหมายเหตุถึงเมืองไซ่งอน
- " ๑๒๓ คำให้การเรื่องญวนให้การว่าเอาปืนมาส่งให้
- " ๒๓๐ พร. ราชหัดเลขารัชกาลที่ ๔ เรื่องเคนมาร์กขอทำสัญญา
- จ.ศ. ๑๒๒๐ เลขที่ ๑๕ คำให้การญวนซึ่งคุมปืนเข้ามาส่ง
- " ๔๓ ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบาง นครพนม หนองคาย
- จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๑๗ ใบบอกเมืองหนองคาย
- จ.ศ. ๑๒๒๓ เลขที่ ๒๗๑ ใบบอกเมืองนครราชสีมา

จ.ศ. ๑๒๒๓	เลขที่ ๒๓๘	ใบบอกเมืองนครพนม
	" ๓๓๘	ใบบอกเมืองสกลนคร
จ.ศ. ๑๒๒๔	" ๓๘	ร่างสารตราถึงเมืองสกลนคร
	" ๕๓	ใบบอกเมืองนครพนม
	" ๘๖	ร่างสารตราถึงพระยาราชวรานุฎ

เอกสารรัชกาลที่ ๕

จ.ศ. ๑๒๓๔	เลขที่ ๑๔๔๑	คัตบอกสกลนคร เรื่องญวนเอาหนังสือภาษาญวนให้ไทย อ่านที่ชายแดน
จ.ศ. ๑๒๓๕	" ๓๖๕๘	สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองสกลนคร เรื่องหนังสือญวน
จ.ศ. ๑๒๓๗	" ๒๒๔/๕	ลายพระราชหัตถ์เลขาร.๕
จ.ศ. ๑๒๔๑	" ๖๔๑	บัญชีรายชื่อคนญวนอาสาเป็นใหญ่ ๘ กอง ได้รับเบี้ยหวัด
จ.ศ. ๑๒๔๓	" ๒๕๐๖	สารตราถึงพระยาตากสินเมืองพระตะบองเรื่อง บาทหลวงมิสแซชชื่อที่ใหญ่นเข้ารีต
จ.ศ. ๑๒๔๔	" ๑๒๑๔	รายวันลักเลขทหารปืนใหญ่ชายขวา
จ.ศ. ๑๒๔๕	" ๑๓๓๖	สารตราถึงเมืองนครพนม ท่าอุเทน สกลนคร ไชยบุรี ตอบว่าควยครวญวนสามีกักคิ
	" ๑๔๘๗	คัตบอกเมืองนครพนม เรื่องบาทหลวงเกลี้ยกล่อมครวญวน
จ.ศ. ๑๒๔๖	" ๑๗๗๕	ร่างตราใหญ่เมืองอัตปือเรื่องฝรั่งเศษมาดอนเอา พวกญวนไป
	" ๒๒๘๑	บอกเมืองอัตปือ เชียงแตง เรื่องบาทหลวงฝรั่งเศษ ถอนตัวญวน
จ.ศ. ๑๒๔๗	" ๕๑๑	ทรานอยถึงพระยามหาอำมาตย์เรื่องชำระความ ท้าวเพี้ยนนครพนมซึ่งเกี่ยวข้องกับบาทหลวง

		-	สารตราถึงพระพนมนครานุรักษ์คอนรายบาทหลวง เกลี้ยกล่อมทวายและศรีวิญวน
จ.ศ. ๑๒๕๓	เลขที่ ๒๓๓๘		ร่างทราน้อยเมืองหนองคาย ร่างกอง เรื่องห้าม ไม่ให้ชายป็นแกญวนนอกราชอาณาเขต
	" ๕๓๔๗		ใบบอกเมืองหนองคาย
ไม่มีวันที่	" ๕๐๑		ประกาศพระราชทานเขตวัดญวนให้เป็นเขตอาราม สีมา
	" ๑๐๖๐		บัญชีรายชื่อพระยวาทังกระจาด

เอกสารกองบรรณสารกระทรวงการต่างประเทศ

เอกสารรัชกาลที่ ๕ และ ๖

หมวดการเมืองและสนธิสัญญา เล่มที่ ๑๐

เลขที่ ๔.๑ เรื่องญวนเขมรภักในแดนฝรั่งเศส องค์รัชดาเกลี้ยกล่อมคนใน
พระราชอาณาเขต และอั้งยี่จีนญวนในพระตะบอง (พ.ศ. ๒๔๑๔ -
๒๔๒๘)

เลขที่ ๔.๒ หนังสือโต้ตอบเรื่องจลาจลในแดนฝรั่งเศส และญวนวันทัน
(พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๗)

หมวดวัฒนธรรม

เลขที่ ๔.๘/๔ ฉบับที่ ๒๘๑/๒๕๐๑ เรื่องการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชนชาวเวียคนาม
ในประเทศไทย

หมวดเอกสารประวัติศาสตร์

เลขที่ ๑๑ ประวัติศาสตร์ไทย - ญวน : พระราชไมตรีระหว่างไทยและญวน
ในสมัยรัชกาลที่ ๕

เอกสารชั้นต้น ที่พิมพ์แล้ว

กองทะเบียนกรมมหาดไทย. การสำรวจสำมะโนครัวทั่วราชอาณาจักร พ.ศ. ๒๔๘๐
กระทรวงมหาดไทย.

คำให้การเรื่องทัพพวนในรัชกาลที่ ๓. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพลตรี
พระยาสิงหเสนี (สะอาด) พระนคร : สยามบรรณกิจ, ๒๔๗๖.

จดหมายหลวงอุดมสมบัติ. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนรัชมุนี
(อิสฺฐญาณเถร) ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕.

จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนริทรเทวี ตั้งแต่เสด็จกรุงศรีอยุธยาปี ๒๓๑๐ ถึง
รัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๑. และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจนางสาวเรียบ
วิเศษกุล, ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ภาค ๕ และภาค ๖, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พ.ต.อ.เพลิน ตรีสาคร และ นางกัณหา ตรีสาคร, ๒๑ ธ.ค. ๒๕๑๔.

_____ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
ภาค ๑๕ งานพระราชทานเพลิงศพนายราม สังข์กังวล, ๒๕๑๓.

_____ "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรม-
ราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชา
พื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔ หน้า ๑๘๗ - ๒๓๖.

คำทรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอสมเด็จกรมพระยา(เรียบเรียง)
เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองจันท เมืองเขมร ในรัชกาลที่ ๒ พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงอภัยสงคราม (รัมภา ไชยศิริ), ๒๔๕๔.

(เรียบเรียง)

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ อนุสรณ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ นายชยันต์ ฅกาชีวะ ๒๕๐๗.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑
พระนคร : องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๓.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓
๒ เล่ม, พระนคร : องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๔.

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔
พิมพ์ในงานศพนางอนงค์ เทียบสมราช, ๒๕๐๗.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ. (แปล). จดหมายเหตุลาดูแบร์
จาก "A new Historical Relation of Kingdom of Siam" ของ
mgr. De la Loubère. พระนคร : องค์การคาคูสุสภา, ๒๕๐๕.

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ ๑ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (เรื่องหมายประกาศตั้งพระยานครศรีธรรมราช).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒ งานทำบุญ ๕๐ วันของทรนบุญหญิง
อภัยราชามหาบุตรีกรมชรร โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์นคร, ๗ มีนาคม ๒๕๕๕
(พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาน).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๘. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๔ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุไทรินมู).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๒. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๕ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุชาวฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์,
จดหมายเหตุหมอบริคเล).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๓. (ตำนานวังหน้า) อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
ม.จ.เสพจิตรจางงค์ สุทัศน์ย์, ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๖.

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๓. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๖ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (ตำนานการเกณฑ์ทหาร).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๗. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๗ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (เรื่องไทยและฝรั่งเศสเป็นไมตรีกันในสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์)

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๕. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๘ (จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยเจ้า
พระนารายณ์).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๖. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยพระเพทราชา).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๗. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าเสือ
และพระเจ้าท้ายสระ).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๘. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยพระเจ้า
อยู่หัวบรมโกศ).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๙. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๘ พระนคร : สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า, ๒๕๐๗ (จดหมายเหตุบาทหลวงฝรั่งเศสในสมัยพระเจ้าเอกทัศ
ในสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น)

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๖๕. (เล่มที่ ๔๐) พระนคร : องค์การตำราสาร, ๒๕๑๑
(พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี).

ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒๗. (เล่มที่ ๔๑) พระนคร : องค์การตำราสาร, ๒๕๑๑.
(จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในสมัยรัชกาลที่ ๓).

ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบริหาร
ราชการแผ่นดิน ภาค ๑ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๒๔ ถึง ๒๔๓๕ และภาค ๒
ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๔ ถึง ๒๔๕๓ พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี.

ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส พระราชหัตถเลขา
ลายพระหัตถ์. พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ ๕๐ ปี, ๒๕๑๔.

พงศาวดารญวน. (ฉบับนายหยอง ญวนทหารปืนใหญ่ แปล) พระนคร : โรงพิมพ์บำรุง
นุกุลกิจ, ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔).

พระบรมราชาวาทในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรดิศ
สยามมกุฎราชกุมาร. อนุสรณ์งานฉาปนกิจศพคุณพ่อสุข สงวนน้อย,
๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส.
เล่ม ๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตีพิมพ์พระราชทานในงานเมรุ นายพลเอก
อู่ม พิชเยนทรโยธิน ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๕๕.

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งที่ ๕. พิมพ์ใน
การบำเพ็ญพระกุศลพระชนมายุสมมงคลสมเด็จพระศรีสวรินทิราพระบรมราชเทวี
พระพันวัสสาอศุขานาเจ้า พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
๑๐ กันยายน ๒๔๖๘.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. เล่ม ๒ พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา,

ไฟโรจน์ เกษแมนกิจ (แปล) เอกสารของครอวฟอร์ด. กรมศิลปากร, ๒๕๑๕.

มหาดไทย, กระทรวง. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของ
กระทรวงมหาดไทย ๒ เล่ม, กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๑๓.

สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การค่า
ระหว่างประเทศ หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๖๒.
กระทรวงต่างประเทศ สำนักพิมพ์พระจันทร์, ธันวาคม ๒๕๑๒.

สาครرخเซตต์, หลวง (ประทวน สาคริทานนท์). จดหมายเหตุความทรงจำสมัยที่ ฝรั่งเศส
ยึดจังหวัดจันทบุรี พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, ๒๕๓๘.

สาครرخเซตต์, หลวง (ประทวน สาคริทานนท์). จดหมายเหตุความทรงจำสมัยที่
ฝรั่งเศสยึดเมืองตราด พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพันตำรวจตรี
พระพิจารณ์ ผลกิจ, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓.

สันธานวิทยาสิทธิ์, หลวง (แปลและเรียบเรียง). จดหมายเหตุรายวันของบาทหลวง
เกอ ชัวซี. พระนคร : โรงพิมพ์หลวง.

อัมพร สายสุวรรณ (แปล). ไทยในจดหมายเหตุ แคมป์เฟอร์ จาก "The History
of Japan together with a Description of the Kingdom of Siam
1690 - 92" ของ Engelbert Kaempfer, M.D., กรมศิลปากร, ๒๕๘๗.

เอกสารชั้นรอง
หนังสือ

ก.ศ.ร. กุหลาบ (ผู้พิมพ์). อานามสยามยุทธ เล่ม ๑ พระนคร : แพร์พิทยา, ๒๕๑๔.

ชจร สุขพานิช. "ฐานันดรไพร่" หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารย-
ธรรมไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔, หน้า ๑๑๑ - ๑๖๒.

ชจักษณ์ บุรุษพันธ์. ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย พระนคร : แพร์พิทยา,
๒๕๑๕.

คาร์, เอ และ ไชเคนฟาเคน, อี, พันตรี. ชาติพันธุ์วิทยาว่าด้วยชนชาติเผ่าต่าง ๆ ในประเทศไทย อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนาวาศรีชุนฤทธิไกร
รณการ ต.ม.จ.ช. (รอก โคปาละสุต) ๒๕๑๕.

คณานัม สมณาจารย์, พระครู (ผู้พิมพ์). กฐินของคณะสงฆ์อนัมนิกายในประเทศไทย
พิมพ์เป็นบรรณาการในการทอดกฐินสามัคคีของคณะชาวจังหวัดสมุทรสาคร ณ
วัดชัยภูมิการาม, ๒๕๑๓.

คณานัม สมณาจารย์ (ไผ่ เรียนเป้า) (เรียบเรียง). ประวัติพระสงฆ์อนัมนิกาย
ในราชอาณาจักรไทย และประวัติความเป็นมาของชนเชื้อชาติฉวนในสมัย
รัตนโกสินทร์ ซึ่งเกี่ยวกับประเทศไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
องสรภามชุกรส (ขาวเอ็ง) ณ เมรุวัดสมณานัมบริหาร พระนคร :
๒๕ เมษายน ๒๕๑๑.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเซชม, ๒๔๘๖.

เจริญ ไชยชนะ. ประวัติศาสตร์ประเทศเอเซีย พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์ไชยวัฒน์.
—————. (ผู้รวบรวม). ประวัติศาสตร์เอเซีย พิมพ์ครั้งที่ ๒ พระนคร :
เกษมบรรณกิจ, ๒๕๐๗.

ชุมนุมเรื่องจันทบุรี. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางวรรณ จันทวิมล
๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔.

ณัฐฉิ สุทธิสงคราม. กษัตริย์วังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระนคร : โรงพิมพ์แพร่การช่าง, ๒๕๑๔.

คำรกราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. ความทรงจำ พระนคร :
แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

ตำนานการเกณฑ์ทหาร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.อ.เปรม รัชนิวัต, ๒๘ กุมภาพันธ์
๒๔๘๕.

ตำนานคณะสงฆ์

พระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าเหมวดี โปรดให้พิมพ์ในงานศพขรัวยายแสง
พระนคร : โสภณพิพัฒน์การ, ๒๔๖๖.

นิทานโบราณคดี

พิมพ์ในงานบรรจุศพ นายสินธุ์ พรประภา, ๒๕๑๕.

ประชุมพระนิพนธ์

เบ็ดเตล็ด ภาค ๓ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงบุรุษรัตนราชพัลลภ
ท.จ. (ช้อย ไกรฤกษ์), ๒๖ มีนาคม ๒๔๘๒.

เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ

ภาคที่ ๔ พิมพ์ในงานศพหม่อมขาว บุนนาค พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ-
พิพัฒน์การ, ๒๔๖๓.

"ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ"

หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔, หน้า ๔๗ - ๗๖.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่น. ประวัติการทูตของไทย

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายยวค สุลีราช, ๒๕๐๗.

นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระหัตถ์ของ

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุกัตติวงศ์ และสมเด็จพระยาคำรงราชา-
นภาพ. เล่ม ๕, ๗, ๑๐, ๑๖ และ ๑๗ พระนคร : กรมศิลปากร ๒๕๑๖.

นริศรานุกิตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. สาส์นสมเด็จพระเจ้า ภาค ๓๗ พิมพ์ในงาน
ฌาปนกิจนางศาสด กล้วยไม้ ณ อยุธยา, ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๐.

..... สาส์นสมเด็จพระเจ้า ภาค ๔๑ อนุสรณ์งาน
ฌาปนกิจนางยอคำ เคมิยานนท์, ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒.

..... สาส์นสมเด็จพระเจ้า ภาค ๔๕ พิมพ์เป็น
อนุสรณ์งานฌาปนกิจนางเสงี่ยม ประมวลชน, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๐๑.

พวง สุวรรณรัฐ. ปัญหาเกี่ยวกับชาวสวนพลัดถิ่น หัวข้อบรรยาย ณ วิทยาลัยป้องกัน
ราชอาณาจักร กระทรวงมหาดไทย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๖.

ไพฑูรย์ สายสว่าง. ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คำบรรยายในวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
ของไทย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๕ มีนาคม ๒๕๑๓.

เย็นเที่ยงภิกขุ. มหายานในนานาประเทศ อนุสรณ์วันรวมศิษย์พระธรรมวิद्याกร,
กรุงเทพฯ พิมพ์, ๒๕๑๖.

เรื่องเลิกลาในรัชกาลที่ ๕. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าประเวศวรสมัย, ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๗

ศาสนา, กรม. รายงานการศึกษาประจำปี ๒๕๑๐ กระทรวงศึกษาธิการ.

ศิลปากร, กรม. เลิกลาในรัชกาลที่ ๕ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประเวศ วรสมัย, ๒๔๘๗.

สงวน อึ้งคง. สิ่งแรกในเมืองไทย พระนคร : แพร์พิทยา, ๒๕๐๒.

สมจัย อนุমানราชธน. การทูตของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยเชชม, ๒๔๕๓.

สรภานมธุรส, อง, (บัวเอ็ง) (เรียบเรียง). บรรพชาอุปสมบทวิเชียรมณีภาย
พิมพ์ถวายของสรพจนสุนทร (พ็องเคี้ยว) เจ้าอาวาสวัดถาวราราม,
กาญจนบุรี, ๒๕๐๒.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิต
ชาวไทยสมัยก่อน พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. (พระยาอนุমানราชชนและพระสารประเสริฐ).
ลัทธิของเพื่อน พิมพ์ในงานศพนายเน่ง ชาติบุตร, ๑๔ มีนาคม ๒๔๙๖.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตน -
โกสินทร์รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๔) สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๕.

โสมทัต เทเวศร์. เจ้าฟ้าจุฬามณี พระนคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๓.

อัญญาศ์ เศษาวุธ, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า (ผู้พิมพ์). ประชุมบทรำโคม
พิมพ์ในการพระราชกุศล พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๓.

บทความ

เพ็ญศรี คุ้ม, ดร. "การฟื้นฟูทางพระราชไมตรีและสัมพันธ์ภาพทางการทูตระหว่าง
ไทยและฝรั่งเศสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. ๒๓๙๙ - ๒๔๑๐)" แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี
๗, น.๓ (กันยายน, ๒๕๑๐) ๘ - ๓๘ .

โหมรอนราย, พ.ศ.ท.หลวง. "ญวนอพยพ" นาวิกศาสตร์ ๔๖, น. ๑๒
(ธันวาคม, ๒๕๐๖) ๑๕๔ - ๑๕๖.

วิทยานิพนธ์

- จักรกฤษณ์ นรนิติติกุการ. "สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๖.
- ถนอม อานามวัฒน์. "ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, ๒๕๑๔ (อัครสำเนา).
- ทรงศรี อาจอรุณ. "การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว" วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖ และ (อัครสำเนา).
- ประภัสสร บุญประเสริฐ. "ขอบเขตพระราชอำนาจกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัตนโกสินทร์" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖ (อัครสำเนา).
- ไพฑูริย์ มิกุล. "การปฏิรูปการปกครองมณฑลอิสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ปริญญานิพนธ์วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร โรงพิมพ์เฟื่องนคร, ๒๕๑๗.
- มลิวลัย คงเจริญ. "บทบาทและกิจการทหารเรือไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗ (อัครสำเนา)
- วีรพันธ์ วารวิชนนท์. "ความสำคัญของอันนัมสยามยุทธคৌไทยกับพุกาและญวน" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔ (อัครสำเนา).

Secondary Sources

Book

- Bowring, John, Sir. The Kingdom and People of Siam. 2 vols.
London : Oxford University Press, 1969.
- Buttinger, Joseph. A Dragon Defiant A short History of Vietnam.
New York : Praeger, 1972.
- ..... The Smaller Dragon A Political History of
Vietnam. New York : Frederick A Praeger 1958.
- ..... Vietnam : A Political History. New York :
Praeger Publisher 1968.
- Campbell, J.C.D. Siam in the Twentieth Century. London : Edward
Arnold, 1902.
- Chesneaux, Jean. The Vietnamese Nation. Sydney : Current Book
Distributors PTX. Ltd., 1966.
- Chumchai, Prachoom.: Chulalongkorn the great. Tokyo
The Center for East Asia Cultural Studies, 1965.
- Coédes, Georges. The Making of South East Asia. Transtated by
by H.M. wright Berkley : University of Californta Press. 1967.
- De la Loubère, Simon. The New Historical Relation of the Kingdom
of Siam. with an Introduction by David K.Wyatt London :
Oxford University Press, 1969.
- Duke, Pensri. Les Relations Entre la France et la Thailand (Siam).
Librairie chalermnit, 1962.

- Duncanson, Dennis J. Government and revolution in Vietnam.
London : Oxford University Press, 1965.
- Fizsimmons, Thomas, ed. Thailand, its peoples its Society its culture. New Haven : Hraf Press, 1958.
- Griswold A.B. King Mongkut of Siam. New York : The Asia Society, 1961.
- Hall, D.G.E. A History of South East Asia. 2 nd..ed. New York : Macmillan and St. Mastin Press, 1966.
- Harrison, Brian. South - East Asia A Short History. 3 rd ed.
London : Maemillan, 1967.
- Hutchinson, E.W. Adventurers in Siam in the Seventeenth Century.
London : the koyal Asiatic Society, 1940.
- Kunstader, Peter, ed. Southeast Asian Tribes Minorities and Nations.
Princeton University Press, 1967.
- Lebar, Frank M. and Others. Ethnics Groups of Mainland South-east Asia. New Haven : 1964.
- Lé Thành Khêi. Histoire de l'Asie du Sud-est. Presses Universitaires de France.
- ..... Le Vietnam; histoire et civilisation le milieu et l'histoire. Paris : Les Edptions de Minvit, 1955.
- Marr, David G. Vietnamese Anticolonialism 1885. - 1925. Berkeley, Los Angeles, London : University of California, 1971,

- Nathabanja, Luang. Extra - Territoriality in Siam. Bangkok : Daily Mail, 1924.
- Nguyễn Khắe Kham. An Introduction to Vietnamese Culture. Tokyo : The Center for East Asian Cultural Studies, 1967.
- Osborne, Milton E. The French Presence in Cochinchina and Cambodia. Cornell University Press, 1969.
- Pallegoix, Mgr. Description du Royaume thai au Siam. 2 Tomes Paris : Lagny - Imprimerie de Vialat et cu, 1954.
- Poole, Peter A. The Vietnamese in Thailand, A Historical Perspective. Ithaca and London : Cornell U. Press, 1970.
- Saidenfaden, E. The Thai People. Book I Bangkok : The Siam Society, 1958.
- Schrock, Joanne. I. Minority Groups in Thailand. Washington D.C. : Headquarters Department of the Army, 1970.
- Steinberg, David J., and others. In Search of South-East Asia A Modern History. Oxford University Press, 1971.
- Tate, D.J.M. The Making of Modern South-East Asia. Vol I The European Conquest Oxford University Press, 1971
- Thich Nhat Hanh. Vietnam, Lotus in a sea of fire New York : Hill and wang, 1967.
- Thompson, Virginia and Adloff, Richard. Minority Problems in Southeast Asia. California : Staudford University Press, 1955.

- Thompson, Virginia. Thailand The New Siam. 2nd ed. New York : Paragon Book Reprint Corporation, 1967.
- Truong Buu Lam. Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention : 1858 - 1900. Monograph Series No. 11 South East Asia Studies, Yale University.
- Vella, Walter F. ed. Aspects of Vietnamese History. The University Press of Hawaii, 1973.
- _____ Siam under Rama III 1824 - 1851. New York : Augustine Incorporated Publishing, 1957.
- The Vietnam Council on Foreign Relation. An Introduction to Vietnam. Laigon : Saigon An Quan, 1969.
- Vietnamese Realities. Ministry of Foreign Affairs Republic of Vietnam, 1967.
- Wales, H.G. Quaritch. Ancient Siamese Government and Administration. New York : Paragon Book Reprint Corp, 1965.
- Wenk, Klaus. The Restoration of Thailand under Rama I 1782 - 1809. The Association for Asian Studies, 1968.
- Wood, W.A.R. A History of Siam. Bangkok : Chalermnit Book Shop, 1959.
- Wyatt, David K. The Politics of Reforms in Thailand. Bangkok : Thai Wattana Panich, 2512.

Articles

Bui-Quang tung. "Contribution à l'Etude des Colonies Vietnamiennes en Thailand," France Asie, CXLV III (Sept, 1958), 5 -18.

Ketudat, Wrong. "Ethnic Groups in Northeastern Thailand." The Bangkok World, February 1, 1970.

Thesis

Ansuchote, Chan. "The Vietnamese Refugees in Thailand : A case Study in Decision Making," Thesis Presented to the Faculty of the Institute of Public Administration of Thammasat University in Partial Fulfillment of the Requirements, May 1960.

Bunnag, Tej. "The Provincial Administration of Siam from 1892 to 1915 : A Study of the Creation, the Growth, the Achievements, and the Implications for Modern Siam, of the Ministry of the Interior under Prince Damrong Rachanuphab". Thesis Presented for the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Oxford, 1968.

Xuto, Somsakdi. "British Foreign Policy Towards Siam 1890 - 1900" Thesis Presented for the Degree of Ph.D. in the University of London, March, 1958.

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผนวก ก

บัญชีรายชื่อข้าราชการ พนักงาน ขุนหมื่น ซึ่งคงได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด
อยู่ในกระทรวงกลาโหม¹
(ไม่ปรากฏว่าเจ้ากรมขุนหมื่นมีศักดินาและเบี้ยหวัดเท่าใด แต่ปกติเจ้ากรมอื่น ๆ มีศักดินา
๒๐๐ ไร่)

กรมทหารปืนใหญ่ภูวนา

ตำแหน่ง	นามยศ	ศักดินา	นามเดิม	เบี้ยหวัด(ปีละ) (บาท)
สมุหบัญชี	ขุนศรีโลกสิน	๔๐๐	เตี้ย	๔๐
ผู้ช่วย	หมื่นเพ็ญประลัย	๓๐๐	สมบุญ	๒๘
ผู้ช่วย	หมื่นอาจประหาร	๓๐๐	สิทธิ	๒๘
"	หมื่นผลาญสรพิศม์	๓๐๐	สิน	๒๘
"	หมื่นฤทธิพลไชย	๓๐๐	เสียม	๒๘
ขุนหมื่น	หมื่นอำนาจไพโร	๒๐๐	เปี้ยว	๒๐
"	หมื่นกาจคำเกิง	"	ป่อง	๒๐
"	หมื่นสายอสุณี	"	มาไล	๒๐
"	หมื่นชาติสุรศักดิ์	"	เสงี่ยม	๒๐
"	หมื่นสนั่นสากกล	"	จี้	๒๐
"	หมื่นไพสุริกาล	"	สวัสดิ์	๒๐
"	หมื่นชำนาญหาญศึก	"	เรือง	๒๐
"	หมื่นสนั่นฟ้าฟาด	"	ถมยา	๑๖
"	หมื่นผลาญวินาศ	"	บอก	๑๖
"	หมื่นมารแพพาย	"	เจริญ	๑๖

¹ กษ.ร.ม.๒๘.๒/๔๒, (ร.๕), ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒).

ตำแหน่ง	นามยศ	ศักดิ์นา	นามเดิม	เบี้ยหวัด(ปีละ) (บาท)
ขุนหมื่น	หมื่นแสงระเนน	๕๐๐	แสง	๑๖
"	หมื่นปราบพลเวียบ	"	คำ	๑๖
"	หมื่นผลาญท้าวทิศ	"	มะลิ	๑๖
"	หมื่นเจนทอง	"	คราว	๑๖
กรมทหารปืนใหญ่ภูวนา				
ขุนหมื่น	หมื่นแมนประดิษฐ์	๒๐๐	เกลียด	๑๖
"	หมื่นรอนปรปักษ์	"	ขัน	๑๖
"	หมื่นผลาญจบแดน	"	บุญท่า	๑๖
"	หมื่นอัคปัตตัน	"	งอง	๑๖
"	หมื่นเคธเรืองฤทธิ์	"	วิไลย	๑๖
"	หมื่นวิเศษสังหาร	"	เทียน	๑๖
"	หมื่นประจันวินาศ	"	จี	๑๖
"	หมื่นวิเศษบัญชาพล	"	ยาง	๑๖
"	หมื่นไตรเพชรรัตน์	"	เจริญ	๑๖
"	หมื่นชำนาญการกิจ	"	ฮอ	๑๖
"	หมื่นฤทธิธาไชย	"	ฉิน	๑๖

รวม ๓๐ นาย

แผนวก ข

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ประเทศฝรั่งเศสแลประเทศสยาม ค.ศ. ๑๘๕๖ (พ.ศ. ๒๓๙๙)

ศุภมัสดุ จุลศักราช ๑๒๑๘ ปีมีโรงนักษัตรอัฐศก ความเจริญงามจงมีแก่
บ้านเมืองยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อนเทอญ ด้วยชามายีศตินาไปเลออนที่สามอัมเปรอเค
ฝรั่งเศสกับพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ สุธสมมุติเทพยพงษวงษาจักรีศวร
กระษัตริย์ราชธิราชนักรวม จาคูรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกราชา
ธิราช บรมนารถพิตรพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศวร
มหิศวเรศรังสรรค์ มหันตวรเคไชโยม มโหฬารคุณ อคฺลยเคชสรพเทเวศรานุรักษ์
บวรจุฬจักรพรรดิราชสังกาศ บวรธรรมิกราชาธิราช บวรนารถพิตรพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ณ กรุงเทพนานครอมรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ยอมกัน
ทำหนังสือสัญญาคด้วยมีพระราชประสงค์จะให้ทางไมตรีรักษไครกันมั่นคง เพื่อจะให้
ประโยชน์แก่ราษฎรทั้งสองฝ่าย จัดแจงการไปมาค้าขายท่ามาหากินให้มีกำไร เรียบร้อย
ทั้งสองฝ่าย เพราะเหตุนี้จึงได้ตั้งเสนาบดีที่มีอำนาจทั้งสองฝ่าย ฝ่ายชามายีศตินา
ไปเลออนที่สามอัมเปรอเคฝรั่งเศส ได้ตั้งมอซีเออชเลอดยสนิกอลามาซิมิเลียน เคอ
มองคิง ซึ่งเป็นขุนนางในจำพวกเลเลียรเคอะโนระ เป็นราชทูตว่าการแทน ชามายีศตี
นาไปเลออนที่สามอัมเปรอเคฝรั่งเศส ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศวรมหิศวเรศพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ได้ตั้งให้พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท
แทนพระราชวงษานวงษ์ ๑ สมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติตรเนตรนารถราช
สุริยวงษ์ สกฺลพงษปติษฐามุขมาคยาธิปติ ไตรสรณศรีรัตนธาคา สกฺลมหารัชชาธิเบนทร
ปรเมนทรมหาราชวโรประการ มโหฬารเคชานุภาพพิตร ผู้สำเร็จราชการทั้งพระนคร ๑
เจ้าพระยาศรีสุริยวงษสมันตพงษพิสุทธ มหามุขรตโนคม ที่สมุหพระกระลาโหม

ผู้สำเร็จราชการเมืองปากไต่หังปวง ๑ เจ้าพระยาวรวงษาโทโกษาธิบดีที่พระคลัง
 ผู้สำเร็จราชการเมืองควันออก ๑ เจ้าพระยามราชชาติเสนาณรงค์นรินทร์ มหินทรา
 ขิบัติศรีวิไชย ราชมหิศวริยบริรักษ์ภูมิพิทักษ์โลกาภร พันทฤทธิธรรนครบาล เป็นเจ้า
 พนักงานฝ่ายกรมเมืองทั้ง ๕ เป็นประธานฝ่ายเสนาบดีไทย ก็ได้ส่งพระราชหัตถเลขา
 ทรงประทับพระราชลัญจกร ฝ่ายขุนนางทูตฝรั่งเศสก็ได้นำหนังสือขามายศคืนาไปเลออน
 ที่สามอัมเปรอเคฝรั่งเศส ซึ่งให้เข้ามาทำหนังสือสัญญากับไทย - เห็นถูกต้องพร้อมกัน
 ทั้งสองฝ่าย ได้ตกลงกันตามข้อสัญญาที่เขียนไว้ต่อไปข้างน้านี้

ข้อ ๑ ว่าตั้งแต่นี้ ขามายศคืนาไปเลออนที่สามอัมเปรอเคฝรั่งเศส กับ
 พระเจ้าแผ่นดินเมืองฝรั่งเศสที่จะสืบวงษแลพระราชอิศริยยศต่อไปภายหน้า กับด้วยพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์
 ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามที่จะสืบพระราชวงษแลพระราชอิศริยยศต่อไปภายหน้า
 ให้มีไมตรีรักใคร่กันราบคาบไปภายหน้าไม่รู้สิ้นสุด คนในประเทศฝรั่งเศสแลคนในประเทศ
 สยามจะรักใคร่กันทั้งสองฝ่ายทุกแห่งทุกตำบลทุกคน แต่บัดคาคคนฝรั่งเศสที่จะเข้ามาอยู่
 ในประเทศสยาม ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยจะช่วยบำรุงรักษาคนแลเข้าของตามธรรมเนียม
 กฎหมายฝ่ายประเทศสยามให้อยู่เป็นสุขสบาย ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยเอาชูระรักษาคคน
 ประเทศอื่นซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ แห่งใด ให้มีผลประโยชน์โดยยิ่งอย่างไร ก็ให้เอาชูระ
 รักษาคนประเทศฝรั่งเศสเหมือนกัน ถ้าคนในประเทศสยามไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศส
 ขุนนางในประเทศฝรั่งเศสจะช่วยบำรุงรักษาคคนแลเข้าของตามธรรมเนียมกฎหมาย
 ประเทศฝรั่งเศสให้อยู่เป็นสุขสบาย แลขุนนางประเทศฝรั่งเศสเอาชูระรักษาคคนประเทศ
 อื่นซึ่งอยู่ในประเทศฝรั่งเศสแห่งใด ให้มีผลประโยชน์โดยยิ่งอย่างไร ก็ให้เอาชูระรักษา
 คนประเทศสยามเหมือนกัน ฝ่ายฝรั่งเศสยอมรับจะให้เรือรบ ฝรั่งเศสเอาชูระช่วย
 เรือลูกค้าฝ่ายไทยในท้องทะเล แล้วยอมให้กงสุลฝรั่งเศสที่ตั้งอยู่เมืองต่าง ๆ ประเทศ
 เอาชูระในการเรือในการคนในฝ่ายไทย ซึ่งไปค้าขายในประเทศเมืองเหล่านั้น ที่มี
 กงสุลฝรั่งเศสตั้งอยู่ กงสุลฝรั่งเศสจะเอาชูระลูกค้าฝ่ายไทยเหมือนกันกับลูกค้าชาติ
 ฝรั่งเศส

ข้อ ๒ ว่า ฝ่ายไทยจะยอมให้ชาติฝรั่งเสศตั้งกงสุล ถ้ากงสุลไม่ยอมจะยอมให้มีผู้ว่าการแทนกงสุลเข้ามาตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ กงสุลก็ดี ผู้ว่าการแทนกงสุลก็ดี จะต้องรักษาให้คนฝรั่งเสศโคคาขายโดยสะดวก จะได้บังคับให้คนฝรั่งเสศทำตามหนังสือสัญญา ถ้าคนฝ่ายไทยฝ่ายฝรั่งเสศมีความเกี่ยวข้องกัน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยกับกงสุลฝ่ายฝรั่งเสศ จะช่วยกันว่ากล่าวระวังรักษาให้ถูกตามข้อสัญญาทุกสิ่งทุกประการ กงสุลฝรั่งเสศนั้นจะมีอำนาจบังคับการได้ ต่อเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพฯ พระราชทานนามสัญญาบัตรให้เป็นกงสุลว่าการฝรั่งเสศในประเทศสยามจึงจะบังคับการได้ ถ้าท่านเสนาบดีกรุงเทพฯ ยอมให้กงสุลชาติใด ๆ มีอำนาจผลประโยชน์ประการใด ก็ต้องยอมให้กงสุลฝรั่งเสศมีอำนาจผลประโยชน์อย่างเดียวกัน แล้วจะยอมให้กงสุลและผู้ว่าการแทนกงสุลฝรั่งเสศ ตั้งเสาชิงช้าแยกชองฝรั่งเสศในที่ตั้งสำหรับกงสุลอยู่ แลกงสุลฝรั่งเสศจะตั้งโคคอกเมื่อใดหนังสือสัญญานี้ ได้เปิดตราสำหรับแผ่นดินฝรั่งเสศเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เปลี่ยนหนังสือสัญญาที่เปิดตราสำหรับแผ่นดินสยาม เสร็จแล้วจึงจะตั้งกงสุลได้ ถ้ากงสุลอนุญาตว่าการแทนกงสุลตายก็ดี มีธุระไปไม่อยู่ก็ดี คนฝรั่งเสศจะไปว่ากับกงสุลประเทศยุโรปชาติอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นไมตรีกับฝรั่งเสศให้ว่าการแทนก็ได้ ถ้ากงสุลประเทศยุโรปอื่น ๆ ไม่มีผู้จะเอาธุระ คนฝรั่งเสศจะมาหาเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะต้องเอาธุระคนฝ่ายฝรั่งเสศให้สำเร็จผล ประโยชน์ตามหนังสือสัญญานี้

ข้อ ๓ ว่า บันดาคนฝรั่งเสศจะเข้ามาเที่ยวแลจะเข้ามาอาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตประเทศไทย จะถือศาสนาของตัวฝ่ายไทยจะไม่เบียดเบียนพหัมปราม ถ้าจะสร้างวัดขึ้น จะทำได้แต่ในที่ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยกับกงสุลฝ่ายฝรั่งเสศปรึกษากำหนดยอมตกลงกันให้ทำจึงจะทำได้ แลบาดหลวงฝรั่งเสศที่เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ก่อน ๆ ก็คือ บาดหลวงที่จะเข้ามาอยู่ใหม่ก็ดี จะไปเที่ยวสั่งสอนศาสนาในประเทศไทยก็ได้ จะสร้างวัดขึ้นจะทำได้ก็แต่ในที่ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยกับกงสุลฝ่ายฝรั่งเสศปรึกษากำหนดยอมตกลงกันให้ทำจึงทำได้ แลบาดหลวงฝรั่งเสศจะสร้างตึกแลเรือนโรงอยู่ก็ตีปลูกโรงสอนหนังสือเด็ก ๆ ก็คือ โรงรักษาคนไข้ก็ดี ในประเทศไทยก็ได้ แต่ต้อง

ประพาศิตตามกฎหมายไทย ถ้าบาทหลวงจะไปเที่ยวตามหัวเมืองก็ไปได้ แต่จะต้องขอหนังสือเจ้าพนักงานฝ่ายไทย แลหนังสือกงสุลฝรั่งเศสไปค้ำประกันเป็นสำคัญ ถ้ากงสุลฝรั่งเศสไม่อยู่จะขอหนังสือเอมิศคอปุสฝรั่งเศสไปแทนหนังสือกงสุลฝรั่งเศสก็ได้

ข้อ ๔ ว่า แด่บันดาคนฝรั่งเศส ซึ่งจะเข้ามาอาศรัยอยู่ในประเทศสยาม ก็ต้องบอกชื่อที่กงสุลจกหมายไว้ให้รู้ ถ้าคนฝรั่งเศสเป็นความเกี่ยวข้องกับคนในประเทศสยาม คนฝรั่งเศสจะฟ้องคนในประเทศสยาม ก็ให้คนฝรั่งเศสทำเรื่องราวไปปรึกษากงสุลฝรั่งเศสก่อน เมื่อกงสุลฝรั่งเศสเห็นเรื่องความสมควรจะว่ากล่าวได้ ก็ให้กงสุลพาตัวแลนำเรื่องราวมายื่นกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจึงจะรับว่าให้ถาคคนในประเทศสยามเป็นความเกี่ยวข้องกับคนในบังคับฝรั่งเศส คนในประเทศสยามจะฟ้องคนในบังคับฝรั่งเศสก็ให้คนในประเทศสยามทำเรื่องราวไปปรึกษากับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยก่อน เมื่อเจ้าพนักงานฝ่ายไทยเห็นเรื่องราวความสมควรจะว่ากล่าวได้ ก็ให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยพาตัวแลนำเรื่องราวมายื่นกับกงสุลฝรั่งเศส กงสุลฝรั่งเศสจึงจะรับว่าให้

ข้อ ๕ ว่า คนชาติฝรั่งเศสจะไปเที่ยวค้าขายในประเทศสยามได้โดยสะดวก จะซื้อขายสินค้ากับเจ้าของไม่ต้องซื้อต่อเจ้าพนักงานต่อเจ้าภาษี ไม่ให้มีผู้ขัดขวางห้ามปราม คนฝรั่งเศสเข้ามาอาศรัยอยู่ได้แต่ที่ใกล้กรุงเทพฯ ในจังหวัดหนทาง ๒๔ ชั่วโมงเข้ามาโดยกำลังเรือแจวเรือพายของไทยในทุกเมื่อทุกเวลา จะปลูกตึกปลูกเรือนปลูกโรงก็ได้ จะซื้อจะเช่าจะขายที่เรือสวนไร่นาก็ได้ ถ้าจะซื้อที่ใกล้กำแพงเมืองวัดแค กำแพงเมืองออกไป ๒๐๐ เส้น จะซื้อได้ก็แต่ที่ทานเสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ซื้อ กับคนฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ครบ ๑๐ ปีจึงซื้อได้ ถ้าคนฝรั่งเศสจะซื้อที่บ้านที่เรือนที่สวนที่ไร่ที่นาให้ไปบอกกับกงสุลฝรั่งเศส ๆ ต้องมาบอกกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควรแล้วจะได้ดูแลปักที่ วัดที่ทำหนังสือปิดตราเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไว้เป็นสำคัญ แลคนฝรั่งเศสที่ไปซื้อที่อยู่ขึ้นจะต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมฝ่ายไทย ค่าธรรมเนียมที่ไร่ทำสวนราษฎรฝ่ายไทยบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไรก็ต้องเสียเหมือนกัน ถ้าผู้ซื้อที่วันนั้นคิดตั้งแต่ซื้อที่ไว้

ครบ ๓ ปีแล้ว ไม่ได้ปลูกสร้างสิ่งใด เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะคืนเอาที่นั้นเสียจะคิดเอาที่นั้นเสียจะคิดเอาเงินค่าที่ดินให้ตามราคาซื้อขาย

ข้อ ๖ ว่า พวกฝรั่งเสศในเมืองไทย เมื่อจะต้องการมีลามาแลคนใช้สำหรับกายเรือก็ดี ทำการต่าง ๆ ก็ดี จะเลือกจ้างได้ในพวกไทยซึ่งว่างการของนายถา นายยอมให้รับจ้างกับมิไ้รับการจ้างของผู้อื่นก่อน แลเมื่อไทยได้รับการของฝรั่งเสร็จแล้ว เจ้าพนักงานจะชวยกำชับให้ถือตามซึ่งใ้คดีสัญญากัน เมื่อคนไทยรับใช้ฝรั่งเสศอยู่ เว้นไว้แต่ราชการ นอกนั้นมีใ้ผู้หนึ่งผู้ใดมาเบียดเบียทเขาได้เหมือนหนึ่งคนฝรั่งเสศเอง ถ้าแล้วคนไทยนั้นมากกระทำผิดคอกฎหมายกงสุลฝรั่งเสศจะส่งตัวให้แก่เจ้าพนักงาน

ข้อ ๗ ว่า คนฝรั่งเสศที่เข้ามาอยู่ในประเทศสยาม จะกลับออกไปก็ไปได้ ไม่มีใ้ใครขัดขวาง เว้นแต่เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปชี้แจงบอกกับกงสุลฝรั่งเสศว่า คนฝรั่งเสศคนนี้มีข้อขัดขวางยังไม่ควรจะให้ออกไป กงสุลฝรั่งเสศก็จะมีใ้ให้ออกไป ถ้าแลคนฝรั่งเสศจะไปเที่ยวเคินทาง ๒๔ ชั่วโมงที่กำหนดไว้ในหนังสือสัญญา จะต้องใ้กงสุลไปขอหนังสือต่อเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไป ถ้าคนฝรั่งเสศมีวิชาจะขอไปคูลิ่งของต่าง ๆ แรแลคนไมแลสัตว์ต่าง ๆ ก็ใ้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยชวยสงเคราะห์ใ้สำเร็จสมความปราถนาของพวกนั้น จะใ้มีผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ถ้าจะไปชุกแรถลุงแร่เอามาเป็นอาณาประโยชน์ ต้องบอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทยใ้รู้ก่อน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยยอมจึงทำได้ ถ้าคนฝรั่งเสศจะไปเที่ยวในทาง ๒๔ ชั่วโมงเข้ามาก็ไปได้ แต่จะต้องถือหนังสือของกงสุลฝรั่งเสศเป็นอักษรไทยว่า คนนั้นชื่ออย่างนั้นรูปพรรณอย่างนั้นมีค่าน้อย่างนั้นจะไปชุกระอย่างนั้น ๆ จะต้องปิดตราเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปเป็นสำคัญด้วย ถ้าไม่มีหนังสือสำหรับตัวไปเป็นที่สงสัยว่าเป็นคนหนี ก็ใ้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจับตัวไว้ แล้วจะต้องเอาค้วมาส่งกับกงสุลโดยฉันทาไสยทางไมตรีในเวลา นั้น

ข้อ ๘ ว่า คนฝรั่งเสศที่เข้ามาอยู่ในประเทศสยามก่อน ๆ ก็ดี ที่จะเข้ามาอยู่ใหม่ก็ดี จะมีการเกี่ยวช้องเป็นความกับคนฝ่ายไทยคนฝรั่งเสศจะบอกกับกงสุล ๆ คิคอ่าน แล้วจะว่ากล่าวปลดอบโยนเปรียบเทียบใ้ยอมแล้วกันโดยดีทั้งสองฝ่าย ถ้าคนฝ่ายไทยจะมีการเกี่ยวช้องเป็นความกับคนฝรั่งเสศ ก็ใ้คนฝ่ายไทยมาบอกกับกงสุล

ฝรั่งเศส ๆ จะว่ากล่าวปลอบโยนเปรียบเทียบให้ยอมแล้วกันโดยดีทั้งสองฝ่าย ถ้าทั้งสองฝ่ายไม่ตกลงยอมกัน กองสุลฝรั่งเศสจะพาตัวไปหาเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยกับกองสุลฝรั่งเศสจะว่ากล่าวตักสินให้โดยชื้อโดยตรง ถ้าคนฝ่ายไทยเป็นความกันเองก็ดี ถ้าเป็นความกับคนชาติอื่น ๆ ก็ดี กองสุลฝรั่งเศสก็ไม่เอาเป็นธุระ ถ้าคนฝรั่งเศสวิวาทกันเองก็ดี ถ้าคนฝรั่งเศสวิวาทกับคนประเทศยุโรปอื่น ๆ ก็ดี เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็ไม่เอาเป็นธุระ เว้นแต่คนฝรั่งเศสวิวาทกันเอง ถ้าคนฝรั่งเศสวิวาทกับคนประเทศยุโรปอื่น ๆ เป็นการใหญ่ถึงยั้งปิ่นฆ่าฟันกันตาย กฎหมายในประเทศสยามว่า เลมีคเมืองท่านมีความผิด กองสุลจะต้องว่าโทษผู้ที่กระทำผิดให้สมควร กองสุลฝรั่งเศสกับกับต้นเรือฝรั่งเศสจะต้องบังคับคนในลำกำปั่นฝรั่งเศส ฝ่ายไทยจะไม่เอาธุระ ถ้าเรือรบฝรั่งเศสไม่มีอยู่ที่กรุงเทพฯ กองสุลมีคนอยู่น้อย ฝรั่งเศสต่อฝรั่งเศส วิวาทกันขึ้น กองสุลจะไปขอเจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้ไปช่วยระงับ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะให้คนไปช่วยระงับคนที่วิวาทกันนั้นกว่าจะเรียบร้อยดี

ข้อ ๕ ว่า ถ้าคนฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ในประเทศสยามทำผิดต่อไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะจับเอาตัวผู้ที่ทำผิดไปส่งให้กองสุลฝรั่งเศส ๆ ต้องทำโทษให้ตามกฎหมายฝรั่งเศส ถ้าคนฝ่ายไทยไปทำผิดต่อคนฝรั่งเศส กองสุลฝรั่งเศสจะมาออกกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะจับคนฝ่ายไทยผู้กระทำผิดมาทำโทษให้ตามกฎหมายประเทศสยาม

ข้อ ๑๐ ว่า ถ้าเรือลูกค้าเมืองฝรั่งเศสจะเข้ามาค้าขายตามทะเลในเขตแดนประเทศสยาม พบปะสลักสลักเรือลูกค้าชาติฝรั่งเศส ท่านเสนาบดีและผู้สำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายไทย จะให้ทหารแลเรือรบออกช่วยไล่ตามเรือสลักให้เต็มอำนาจฝ่ายไทยที่จะทำได้ ถ้าจับตัวสลักได้แล้ว ขุนนางฝ่ายไทยจะทำโทษตามกฎหมายฝ่ายไทย สินค้าของคนชาติฝรั่งเศสที่สลักเอาไปนั้น จะพบที่แห่งใดก็ดี ถ้าจะได้มากน้อยเท่าใดก็ดี จะเสียเท่าไรจะดีเท่าไรให้มอบให้กับกองสุลฝรั่งเศส ๆ จะได้คืนให้กับเจ้าของ ถ้าฝ่ายไทยตามจับสลักแลดูรายแลสินค้าของคนชาติฝรั่งเศสกลัวเต็มใจเต็มอำนาจไม่ได้แล้ว เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะมาออกชี้แจงให้กองสุลรู้แล้วก็ไม่ต้องไ้ของ

ถ้าดูรายมาลึก ๆ คนชาติฝรั่ง เสตที่อยู่ในประเทศสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็จะช่วยสืบเสาะติดตามให้เต็มกำลังอำนาจฝ่ายไทย ถ้าติดตามเต็มอำนาจไม่ได้แล้ว เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะมาบอกชี้แจงให้กงสุลรู้แล้วก็ไม่ต้องใส่ใจของ

ข้อ ๑๑ ว่า ถ้าลูกเรือในกำปั่นเรือ แลเรือลูกค้าฝรั่ง เสตหลบหนีไป กงสุลฝรั่ง เสตแลกับต้นนายเรือฝรั่ง เสตจะมาบอกกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะเอาธุระช่วยติดตามให้เต็มอำนาจ จับตัวได้แล้วจะเอาตัวไปมอบให้กับกงสุล ถ้ากงสุลไม่อยู่จะเอาตัวมอบให้กับต้นนายเรือฝรั่ง เสต ถ้าคนฝ่ายไทยทำผิดด้วยกฎหมายฝ่ายไทยหนีไปอยู่ในบ้านเรือนคนฝรั่ง เสตก็ดี ในกำปั่นฝรั่ง เสตก็ดี เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไปชี้แจงบอกกงสุล ๆ จะจับเอาตัวส่งให้กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยโดยเร็ว กงสุลฝรั่ง เสตกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไม่เข้ากับคนหลบหนี

ข้อ ๑๒ ว่า ถ้าคนฝรั่ง เสตที่เข้ามาตั้งค้าขายอยู่ในประเทศสยาม กู้เงินคนฝ่ายไทยไปก็ดี ถ้าซื้อเชื่อสินค้าคนฝ่ายไทยก็ดี และมีเหตุขาดทุนด้วยการต่าง ๆ ไม่มีเงินจะใช้ให้กับคนฝ่ายไทยที่เป็นเจ้านี่กงสุลจะเอาของ ๆ คนที่เป็นลูกหนี้ ตามมีมากน้อยเท่าใด แบ่งใช้ให้กับเจ้านี่ตามกฎหมายฝรั่ง เสต เมื่อเจ้านี่แลเจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปบอกกับกงสุล กงสุลจะเอาธุระเจ้านี่ช่วยริบเอาของ ๆ ลูกหนี้ที่มีอยู่แต่ก่อน ๆ ที่เมืองนี้ก็ดี ที่เมืองอื่น ๆ ก็ดี ในเวลาที่วันชำระมาแบ่งให้เจ้านี่เสร็จแล้ว ลูกหนี้นั้นจะไปทำมาหาได้มีกำไรขึ้นด้วยสิ่งอื่น ๆ ภายหลังวันชำระ เจ้านี่เดิมจะกลับไปทวงเอาอีกไม่ได้

ข้อ ๑๓ ว่า ถ้าคนฝ่ายไทยเป็นหนี้คนฝรั่ง เสตหลบหนีไป เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะช่วยติดตามให้เต็มอำนาจ ถ้าคนฝรั่ง เสตเป็นหนี้คนฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไปบอกกงสุล ๆ จะชำระให้

ข้อ ๑๔ ว่า ถ้าคนฝรั่ง เสตจะเข้ามาตายในประเทศสยาม ถ้าคนฝ่ายไทยตายในประเทศฝรั่ง เสตก็ดี เจ้าพนักงานฝ่ายไทยฝ่ายฝรั่ง เสตจะเอาของ ๆ คนที่ตายให้กับคนฝ่ายไทยฝ่ายฝรั่ง เสตที่ควรจะได้มรดก ถ้าไม่มีผู้จะรับมรดก ต้องเอาของ ๆ คนที่ตายมอบให้กับกงสุลแลเจ้าพนักงานฝ่ายไทย

ข้อ ๑๕ ว่า เรือรบฝรั่งเศสจะเข้ามาทอดอู่ได้แต่เพียงนำค่านเมืองสมุทรปราการ ถ้าจะขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ ให้บอกท่านเสนาบดีฝ่ายไทยให้รู้ก่อน ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ขึ้นมาจอดอู่ที่ไหนก็ขึ้นมาจอดได้

ข้อ ๑๖ ว่า ถ้าเรือรบฝรั่งเศสก็ เรือลูกค้าฝรั่งเศสก็ ชำรุดควรจะเข้าอู่ ชุบน้ำในเรือรบฝรั่งเศสจะต้องบอกกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยเห็นว่าเรือชำรุดจริง ควรจะขึ้นมาเข้าอู่ที่กรุงเทพฯ ก็ให้ขึ้นมาซ่อมแปลงเข้าอู่ที่กรุงเทพฯ ถ้าเรือลูกค้าฝรั่งเศสมีเหตุต้องพยุ ถ้าเรือเกยหาดเกยหินเสียที่แห่งใดใดในประเทศไทย ผู้สำเร็จราชการเมืองนั้นรู้ข่าวก็จะไปช่วยเก็บของรับคนแล้วจะให้คนไปบอกกับกงสุลที่อยู่ไกล กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะช่วยสมเคราะห์เก็บของที่ควรจะเก็บได้ให้กับเจ้าของให้ไถกลับไปบ้านเมือง

ข้อ ๑๗ ว่า ถ้าเรือลูกค้าชาติฝรั่งเศสจะเข้ามาค้าขายในประเทศไทย ไต่เสียค่าภาษีเข้าขาออก ตามกฎหมายซึ่งมีอยู่ในหนังสือสัญญาต่อไปข้างหน้าในฉบับนี้แล้ว จะไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมและค่าธรรมเนียมการค้าทอสม่ออีก ถ้าท่านเสนาบดีฝ่ายไทยจะให้เรือสกค้าประเทศอื่น ๆ ก็ดี มีผลประโยชน์ประการใด ก็จะต้องให้เรือลูกค้าชาติฝรั่งเศสมีผลประโยชน์เหมือนกัน

ข้อ ๑๘ ว่า เรือลูกค้าชาติฝรั่งเศสจะบันทุกสินค้าเข้ามาขายในประเทศไทย สินค้าเข้าต้องเสียภาษีร้อยละสามทุกสิ่ง จะเสียเป็นเงินก็ไต่ จะเสียให้เป็นของก็ไต่ สุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย ถ้าราคาสั่งของไม่ตกลงกัน ลูกค้าฝรั่งเศสต้องบอกกับกงสุล ๆ กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะเรียกพ่อค้าคนหนึ่งอาสาสองคนมาทั้งสองฝ่าย ให้ช่วยตีราคาทอสมควร สินค้าที่ลูกค้าฝรั่งเศสไต่เสียภาษีร้อยละสามแล้วจะไปรวมขายแห่งเดียว ถ้าจะแบ่งขายให้ลูกค้าไปไม่ต้องเสียภาษีอีก ถ้าของเสียภาษีร้อยละสามแล้ว ของจำหน่ายไม่ได้จะเหลือกลับออกไปมากน้อยเท่าใด ต้องคิดภาษีสิ่งของที่เหลือคืนให้กับเจ้าของให้ครบ ถ้าสินค้าบันทุกเข้ามาไม่ได้ขึ้นขึ้นจากเรือแลออกขาย ก็ไม่ต้องเสียภาษี

ข้อ ๑๙ ว่า สินค้าในประเทศไทยเมื่อบันทุกลงเรือก็ดี ที่ยังไม่ได้บันทุกลงเรือก็ดี จะต้องเสียภาษีมากน้อยเท่าใด ตามซึ่งใดกำหนดไว้ในหนังสือพิกัตที่ไต่ปิดตราไว้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่บรรดาสินค้าเหล่านั้นจะต้องเสียภาษีขึ้นเดียว ถ้าเสียภาษีเมื่อบันทุกลงเรือไปต่างประเทศแล้ว ก็ไม่ต้องเสียภาษีในประเทศไทยแลค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก ถ้าเสียภาษีในประเทศไทยแล้ว เมื่อบันทุกลงเรือก็ไม่ต้องเสียภาษีแลค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก

ข้อ ๕๐ ว่า ภาษีสินค้าที่ใดกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา อย่าให้มากขึ้นไป เมื่อลูกค้าฝรั่งเสศจะเสียภาษีสินค้าเมื่อเขาเข้ามา และเมื่อมันทุกอย่างออกไปจากประเทศสยามเสร็จแล้ว จะขายสินค้าที่มันทุกอย่างเข้ามาแต่ต่างประเทศก็ได้ จะบันทึกสินค้าในประเทศสยามออกไปก็ได้ เว้นไว้แต่สินค้าที่ฝ่ายไทยห้ามไม่ให้มันทุกอย่างเข้ามาขาย เมื่อทำหนังสือสัญญาแล้วก็ขายไม่ได้แต่เขา ปลา เหลื่อ เมื่อท่านเสนาบดีฝ่ายไทยเห็นว่าขัดสน จะห้ามไม่ให้ลูกค้ามันทุกอย่างออกไปก็ได้ แต่ให้บอกกับลูกค้าลูกฝรั่งเสศให้รูก่อนวันห้ามเดือนหนึ่ง แต่เขาของลูกค้าฝรั่งเสศที่ใดซื้อไว้แล้วแต่ก่อนหมายประกาศห้าม เมื่อมีหมายประกาศห้ามวันใด กงสุลจะมาบอกกับเจ้าพนักงานใหญ่ว่าลูกค้าคนนั้นได้ซื้อเขาไว้แล้วเท่านั้น ๆ เขาในจำนวนนั้นลูกค้าจะบันทึกออกไปนอกประเทศก็ได้ เงินทองผ่านอน เขาของเสบียงอาหารของกินเครื่องใช้สำหรับตัวไม่ต้องเสียภาษี ถ้าฝ่ายไทยลดภาษีค่าธรรมเนียมให้ฝ่ายไทยก็ได้ และลูกค้าชาติอื่น ๆ ก็ได้ มากน้อยเท่าใดก็ต้องลดให้ลูกค้าฝรั่งเสศเหมือนกัน

ข้อ ๕๑ ว่า กงสุลฝรั่งเสศจะต้องบังคับให้กับคนแลลูกค้าฝรั่งเสศทำตามกฎหมายที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญาซึ่งปิดตราไว้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะต้องช่วยให้ลูกค้าฝ่ายไทยถือตามกฎหมายที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้เหมือนกัน กงสุลฝรั่งเสศกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะคิดจัดแจงเพิ่มเติมกฎหมาย หวังจะรักษาหนังสือสัญญาให้เจริญทั้งสองฝ่ายก็ได้ เงินที่ปรับไหมแลของที่ริบลูกค้าเพราะทำผิดสัญญานี้ จะต้องส่งเป็นของสำหรับแผ่นดินในประเทศสยาม

ข้อ ๕๒ ว่า เมื่อพ้น ๑๕ ปีนับแต่หนังสือสัญญาปิดตราสำหรับแผ่นดินเข้ามาเปลี่ยนแปลงกันแล้ว ถ้าฝ่ายไทยฝ่ายฝรั่งเสศจะยอมเปลี่ยนแปลงข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญานี้ แลข้อใด ๆ ในกฎหมายค้าขาย แลพิกัศานีที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้ แลกฎหมายที่จะทำต่อไปภายหน้า เมื่อใดบอกให้รูก่อนปีหนึ่งแล้ว จะตั้งขุนนางฝ่ายไทยฝ่ายฝรั่งเสศเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้ตามแต่เห็นควรด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ข้อ ๕๓ ว่า หนังสือสัญญานี้ได้เขียนเป็นอักษรไทยอักษรฝรั่งเสศ ข้อความอย่างเดียวกันเอาเป็นแน่ไค้ทั้งอักษรไทยอักษรฝรั่งเสศ กฎหมายแลพิกัศานีได้เขียนเป็นอักษรไทยอักษรฝรั่งเสศอย่างเดียวกัน เอาเป็นแน่ไค้ทั้งอักษรไทยอักษรฝรั่งเสศ

ข้อ ๕๘ ว่า หนังสือสัญญาต้องออกไปปิดตราสำหรับแผ่นดินเมืองฝรั่งเศส เข้ามา เปลี่ยนกันกับหนังสือสัญญาที่ปิดตราสำหรับแผ่นดินประเทศสยาม กำหนดปีหนึ่ง นับแต่วันลงชื่อปิดตราหนังสือสัญญา ถ้าก่อนยังไม่ครบปีปิดตราสำหรับแผ่นดินแล้วก็ เปลี่ยนกันได้เมื่อใดหนังสือสัญญาเข้ามาเปลี่ยนกันแล้ว หนังสือสัญญานี้จึงมีอำนาจใช้ได้ ฝ่ายไทยแลฝ่ายฝรั่งเศสจะต้องถือตามหนังสือสัญญานี้ทั้งสองฝ่าย เหตุนี้ผู้มีอำนาจ ทั้งสองฝ่ายได้ทำหนังสือสัญญานี้เขียนเป็นอักษรไทยสามฉบับ อักษรฝรั่งเศสสามฉบับ ขอความถูกต้องกัน ไค้ลงชื่อปิดตราไว้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทำไว้ ณ กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทรมหินทรา ยุทธยา ณ วันศุกร์ เดือนเก้า ขึ้นสิบสี่ค่ำ ปีมโรง ฉัษศักราช ๑๒๑๘ ปี ภาษาฝรั่งเศสเป็นวันทะระระคี่ ๑๕ เดือนออกเทศ ค.ศ. ๑๘๕๖ ปี เป็นปีที่ ๖ ในราชสมบัติแห่งรัชกาลที่ ๔

(ตรากรุง)

มองคิง

(ตราพระจันทร์มณฑล)

เจ้าพระยามหาพิไชยญาติ

(ตราบัวแก้ว)

เจ้าพระยาวรวิงษมหาโกษาธิบดี

(ตราพระนารายณ์ทรงนาค)

กรมหลวงวงษาธิราชสนิท

(ตราพระราชสีห์)

เจ้าพระยาศรีวิวงษ์ สมุหกลาโหม

(ตรายมชี่สิงห์)

เจ้าพระยมราช

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผนวก ค

หนังสือสัญญากรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามแลท่านประธานาธิบดีรีพับลิคแห่งกรุงฝรั่งเศส มีความประสงค์เพื่อจะระงับความวิวาท ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยที่ล่วงไปแล้ว ในระหว่างประเทศทั้งสองนี้ แลเพื่อจะผูกพันทางไมตรีอันดีมีมาหลายร้อยปีแล้วในระหว่างกรุงสยามแลฝรั่งเศสนั้นให้สนิทยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ให้ทำหนังสือสัญญานี้ขึ้น คือ : ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ได้ตั้งพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการคณาธิบดีกรมมหาดำรงการแผ่นดินสยาม และรองคองฟีเซอร์ลีโยองคอนเนอร์ ฯลฯ เสนาบดีว่าการต่างประเทศกรุงสยาม อีกฝ่ายหนึ่ง แลฝ่ายท่านประธานาธิบดีรีพับลิคแห่งกรุงฝรั่งเศส ได้ตั้งมองซีเออร์เลอรัล ลามาร์ เดอมีร์ เคอวีเลร์ ผู้ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์แกรนด์คองฟีเซอร์ลีโยองคอนเนอร์ และจูลวาร์ภาณอร์รราชทูตผู้มีอำนาจเต็มชั้นที่หนึ่ง แลที่ปรึกษาการแผ่นดินอีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ซึ่งเมื่อได้แลกเปลี่ยนตราตั้งมอบอำนาจแลได้เห็น เป็นการถูกต้องตามแบบแผนดีแล้ว ได้ตกลงทำข้อสัญญาดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ คอเวอนแมนต์สยามยอมสละเสียซึ่งข้ออ้างว่ามีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นทั่วไปในดินแดน บนฝั่งซ้ายปากควันออกแม่น้ำโขง แลในบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ ๒ คอเวอนแมนต์สยามจะไม่มีเรือรบใหญ่่นอยไปไว้ ถ้าใจเกินในทะเลสาบก็ตีในแม่น้ำโขงก็ตี แลในลำน้ำแยกจากแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ภายในที่อันใดมีกำหนดไว้ในข้อต่อไปนี้

ข้อ ๓ คอเวอนแมนต์สยามจะไม่ก่อสร้างค่าน ค่าย คู ฤาที่อยู่ของพลทหารในแขวงเมืองพระตะบอง แลเมืองนครเสียมราฐ แลในจังหวัด ๕ กิโลเมตร (๒๕ ไมล์) บนฝั่งขวาปากควันตกแม่น้ำโขง

ข้อ ๔ ในจังหวัดซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๓ นั้น บรรดาการตระเวนรักษาจะมีแต่กองตระเวนเจ้าพนักงานเมืองนั้น ๆ กับคนใช้เป็นกำลังแต่เพียงที่จำเป็นแท้ แลทำการ

คามอย่างเช่นเคยที่รักษาเป็นธรรมเนียมในที่นั้น จะไม่มีผลประจำฤดูกาลแก่สัตว์
ควยอาวรุเป็นทหารอย่างใดอย่างหนึ่งตั้งอยู่ในที่นั้นควย

ข้อ ๕ คอเวอนแมนตัสยามจะรับปรึกษากับคอเวอนแมนตัสฝรั่งเสสภายใน
กำหนด ๖ เดือน แต่ไปนี้ไปในการที่จะจัดการเป็นวิธีการค้าขายและวิธีตั้งบ้านโรงภายใน
ในที่ตำบลซึ่งไกลกว่าไว้ในข้อ ๓ นั้น แลในการที่จะแก้ไขข้อความสัญญา ปีมะโรง
อัฐศก จ.ศ. ๑๒๑๘ ค.ศ. ๑๘๕๖ นั้นควย คอเวอนสยามจะไม่เก็บภาษีสินค้าเข้าออก
ในจังหวัดที่ไกลกว่าไว้ในข้อ ๓ แลเวลานั้นจนกว่าจะไต่ตกลงกัน คอเวอนแมนตัสฝรั่งเสส
จะไต่ทำคอบแทนให้เหมือนกันในสิ่งของที่เกิดจากจังหวัดที่กล่าวนี้สืบต่อไป

ข้อ ๖ การซึ่งจะอุดหนุนการเดินเรือในแม่น้ำโขงนั้น จะมีการจำเป็นที่จะทำ
ไต้ในฝั่งขวาปากวันตกแม่น้ำโขงโดยการก่อสร้างกั๊กิ ถาดังท่าเรือจอกกั๊กิ ทำที่ไว้พื้น
และถ่านกั๊กิ คอเวอนแมนตัสยามรับว่าเมื่อคอเวอนแมนตัสฝรั่งเสสขอแล้วจะช่วยตามที่
จะทำให้สะดวกทุกอย่างเพื่อประโยชน์นั้น

ข้อ ๗ คนชาวเมืองฝรั่งเสสก็คิ คนในบังคับ หรือคนอยู่ในปกครองของ
ฝรั่งเสสก็คิไปมาค้าขายไต่สะดวกในตำบลซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๓ เมื่อถือหนังสือเดินทาง
ของเจ้าพนักงานฝรั่งเสสในตำบลนั้น ฝ่ายราษฎรอันใดกล่าวไว้จะไต่รับผลเป็นการ
คอบแทนอย่างเดียวกันเหมือนกัน

ข้อ ๘ คอเวอนแมนตัสฝรั่งเสสจะตั้งกงสุลไต้ในที่ใด ๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็น
การสมควรแก่ประโยชน์ของคนผู้อยู่ในความป้องกันของฝรั่งเสสแลมีที่เมืองนครราชสีมา
และเมืองน่าน เป็นคน

ข้อ ๙ ถ้ามีความขัดข้องไม่เห็นตองกันในความหมายของหนังสือสัญญานี้แลแล้ว
ภาษาฝรั่งเสสเท่านั้นจะเป็นหลัก

ข้อ ๑๐ สัญญานี้จะไต่ตรวจแก้เป็นไรไต่ภายในเวลา ๔ เดือนตั้งแต่วันลงชื่อ
กันนี้ อรรคราชหุดูมีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ซึ่งไต่กล่าวชื่อไว้ข้างคั้นนั้นไต่ลงชื่อแลไต่
ประทับตราหนังสือสัญญานี้สองฉบับเหมือนกันไว้เป็นสำคัญแล้ว ไต่ทำที่ราชวัลลภกรุงเทพฯ
ณ วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒

(เห็นพระนาม) เทวะวงษาโรประการ.

สัญญาอันอย

ท่านผู้มีอำนาจเต็มในการทำสัญญาทั้งสองฝ่ายได้จัดการกันตกลงในสัญญาฉบับนี้
บรรดาการทั้งหลายแลขอความทั้งปวง ซึ่งทั้งนำไปให้เป็นการอันได้กระทำสำเร็จตาม
หนังสือสัญญาฉบับใหม่ซึ่งทำไว้ลงวันนี้ แลตามหนังสืออันคัมภีร์เวลาที่ได้รับแล้ว เมื่อวันที่ ๕
สิงหาคม ที่ล่วงมาแล้วนั้น เป็น

ข้อ ๑ ว่า ค่าน้ำหลังที่สุดของทหารฝ่ายสยามที่ฝั่งชายปากตะวันออกแม่น้ำโขง
นั้นจะต้องเลิก ถอนมาอย่างช้าที่สุดภายในเดือนหนึ่งตั้งแต่วันที่ ๕ กันยายน

ข้อ ๒ บรรดาป้อมค่ายคู่อันอยู่ในจังหวัดที่อยู่ไว้ในข้อ ๓ ของหนังสือสัญญา
ฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้แล้วจะต้องลื้อถอนเสียให้สิ้น

ข้อ ๓ ผู้ก่อการพยายามความร้ายที่ทุ่งเชียงคำแลที่คำมวนั้น เจ้าพนักงาน
ฝ่ายสยามจะได้ชำระตัดสิน แลผู้แทนกรุงฝรั่งจะได้ช่วยในการตัดสินแลจะกำกับการ
การลงโทษตามคำตัดสินนั้น คอเวอนแมนต์ฝรั่งแลศรีรักษารักษาอำนาจไว้ ในการที่จะเห็นชอบ
ว่าคำตัดสินลงโทษนั้นจะพอสมควรหรือยัง ถ้ายังไม่เห็นพอแล้วก็ขอให้ตั้งศาลซึ่งมีพระลา-
การผู้ที่คอเวอนแมนต์ฝรั่งแลจะกำหนดพิจารณาด้วยทั้งสองฝ่ายนั้นตัดสินใหม่

ข้อ ๔ ว่า คอเวอนแมนต์สยามจะต้องส่งให้ตามใจราชทูตฝรั่งแลที่กรุงเทพฯ
ดาเจ้าพนักงานฝรั่งแลที่พรมแดนนั้น บรรดาคนในบังคับฝรั่งแลส คนลาว
ชาวที่อยู่ฝั่งชายปากตะวันออกแม่น้ำโขง และคนเขมรผู้ที่ต้องกักขังอยู่ด้วยสรรพเหตุ
ใด ๆ นั้นทั้งสิ้น คอเวอนแมนต์สยามจะไม่ชักขวางอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการที่คน
ชาวเมืองในฝั่งชายปากตะวันออกแม่น้ำโขงนั้นจะกลับไปบ้านเมืองเดิม

ข้อ ๕ ว่า ยางเขียนแห่งทุ่งเชียงคำกับพวกพ้องของเขานั้น เจ้าพนักงาน
กรมทำนุหนึ่งจะได้นำไปส่งยังสถานทูตฝรั่งแลส ณ กรุงเทพฯพร้อมกับธงฝรั่งแลสและ
เครื่องอาวุธซึ่งเจ้าพนักงานสยามได้จับไว้

ข้อ ๖ ว่า คอเวอนแมนต์ฝรั่งแลสจะได้ตั้งต่อไปที่เมืองจันทบุรีจนกว่าจะได้
ทำการสำเร็จแล้วตามขอความในหนังสือสัญญานี้ แลเป็นคณว่าจนถึงเวลาที่เลิกถอน

นอกจากที่เสร็จแล้วเป็นการสงบเรียบร้อยทั้งชายภาคตะวันออก และฝั่งขวาภาคตะวันตก
เพียงจังหวัดที่กล่าวไว้ในหนังสือฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้ข้อ ๓ นั้น อรรถราชทูตผู้มีอำนาจ
เต็มทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อและประทับตราหนังสือสัญญาอันนี้ไว้เป็นสำคัญแล้ว

ได้ทำไว้สองฉบับเหมือนกันที่ราชวังหลวงกรุงเทพฯ ณ วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕

(พ.ศ. ๒๔๓๖).

(เซ็นพระนาม) เทวะวงษ์วโรประการ.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผนวก ง.

หนังสือสัญญาระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามกับเบรสิเคนต์แห่งริบลิค
ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๓) อาศัยเหตุการอันมีขึ้นเมื่อทำการปักปัน
เขตแดนเพื่อจะให้สำเร็จตามความในหนังสือสัญญาลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสิน-
ทรศก ๑๒๒ (ค.ศ. ๑๘๐๔) นั้นมีความประสงค์ที่จะแบ่งปันเขตแดนสยามซึ่งติดต่อกับ
เขตแดนฝรั่งเศสให้แล้วเสร็จเป็นครั้งสุดท้าย โดยทางต่างฝ่ายต่างผ่อนผันแลกเปลี่ยน
เขตแดนต่อกันประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งมีความประสงค์ที่จะให้การที่
เกี่ยวข้องกันในระหว่างสองประเทศนี้สะดวกขึ้น โดยแก้ไขจัดใช้วิธีอำนาจศาล
เป็นแบบเดียว แลให้คนในป้องกันฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในกรุงสยามมีกรรมสิทธิมากขึ้นอีก
ด้วย จึงได้ตกลงกันทำหนังสือสัญญาใหม่ฉบับหนึ่งแล้วได้ตั้งแตงผู้มีอำนาจเต็มสำหรับ
การทำสัญญานี้ทั้งสองฝ่ายคือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศวงษ์-
วโรประการภราดรมหาจักรีบรมราชวงษ์ แลตราครองออฟฟิศเชียลียง คอเนอလာ
เสนาบดีว่าการต่างประเทศฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายเบรสิเคนต์แห่งริบลิคแห่งฝรั่งเศสนั้น มองซิเออร์วิกตอร์ เอมีลมารี
โยเสฟ คอล แลง (เคอบลิ่งซ์) อรรคราชทูตวิเศษ แลผู้มีอำนาจเต็มของริบลิค
ฝรั่งเศสตราออฟฟิศเชียลียงคอเนอกับลองสตรุกของริบลิคอีกฝ่ายหนึ่ง

ต่างได้รับหนังสือมอบอำนาจด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ที่ได้สอบสวนกันเห็นถูกต้อง
ตามแบบอย่างแล้ว จึงได้พร้อมกันตกลงทำสัญญามีข้อความดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ ๑ รัฐบาลสยามยอมยกดินแดนเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐกับ
เมืองศรีโสภณให้แก่กรุงฝรั่งเศสตามกำหนดเขตแดนดังว่าไว้ในข้อ ๑ ของสัญญาว่า
ด้วยปักปันเขตแดนซึ่งติดต่อกับสัญญานี้

ข้อ ๒ รัฐบาลฝรั่งเศสยอมยกดินแดนเมืองคานซาย เมืองทรายกับทั้งเกาะ
ทั้งหลายซึ่งอยู่ภายใต้แหลมสิงลงไปจนถึง เกาะกูนันให้แก่กรุงสยามตามกำหนดเขต

แค้นกันว่าไว้ในข้อ ๒ ของสัญญาว่าควยปักปันเขตแดนดังกล่าวมาแล้ว

ข้อ ๓ การที่จะส่งมอบดินแดนเหล่านี้ซึ่งกันและกันนั้นจะได้จัดให้สำเร็จภายในยี่สิบวันตั้งแต่วันที่ไค้แลกเปลี่ยนนริไฟสัญญาแล้ว

ข้อ ๔ กรรมการรวมกันกองหนึ่ง มีนายทหาร และพนักงานฝ่ายไทย และฝรั่งเศสซึ่งสองประเทศที่ทำสัญญานี้จะเลือกตั้งขึ้นภายใน ๔ เดือน ตั้งแต่วันที่ไค้แลกเปลี่ยนนริไฟสัญญาแล้ว แลให้ไปปักเขตแดนทั้งปวงที่ตกลงกันใหม่นี้ กรรมการนี้จะไค้ลงมือปักปันในฤตุที่จะทำการไค้ทันทีและให้ทำการตามความที่กำหนดที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าควยปักปันแดนที่คิคท้ายหนังสือสัญญานี้

ข้อ ๕ บรรดาคนชาวทวีปเอเชีย ซึ่งอยู่ในบังคับหรือในป้องกันของฝรั่งเศสผู้ซึ่งจะไค้จกบัญชีตามความขอ ๑๑ ในหนังสือสัญญาวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒ ค.ศ. ๑๘๐๔ นั้น ถ้าเป็นคนจกบัญชีในที่ว่าการกงสุลฝรั่งเศสในกรุงสยามภายหลังวันที่ลงชื่อหนังสือสัญญานับนี้แล้ว จะต้องอยู่ในอำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง

อำนาจคดีต่าง ๆ ประเทศฝ่ายสยามซึ่งไค้ว่าไว้ในข้อ ๑๒ ของหนังสือสัญญาลงวันที่ ๑๓ ก.พ. ร.ศ. ๑๒๒ ค.ศ. ๑๘๐๔ จะต้องผอนใจตามสัญญาว่าควยอำนาจศาลที่คิคท้ายหนังสือสัญญานี้ให้ขยายไค้ทั่วไปทั้งกรุงสยาม สำหรับคนชาวเอเชียซึ่งอยู่ในบังคับหรืออยู่ในป้องกันของฝรั่งเศสที่ว่าไว้ในข้อ ๑๐ แลข้อ ๑๑ ของหนังสือสัญญาเก่าที่กล่าวมาแล้วแลเป็นคนไค้จกบัญชีอยู่ในที่ว่าการกงสุลฝรั่งเศสในปัจจุบันนี้

วิธีอำนาจศาลอย่างนี้จะเลิกไม่ไค้ต่อไป คือจะเปลี่ยนอำนาจศาลคดีต่างประเทศไปเป็นอำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง เมื่อไค้ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ คือกฎหมายลักษณะอาญาอาโทษ กฎหมายลักษณะแพ่ง แลการค้าขายกฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาคดี แลกฎหมายลักษณะจัดตั้งศาล

ข้อ ๖ คนชาวเอเชียซึ่งอยู่ในบังคับ แลป้องกันของฝรั่งเศสจะไค้มีกรรมสิทธิเหมือนคนในพื้นที่เมืองตลอดทั่วกรุงสยาม คือกรรมสิทธิในการถือที่ดิน กรรมสิทธิในการที่จะอยู่ถาวรจะเที่ยวไปแห่งใด ๆ ไค้ไม่มีข้อกำหนดห้ามควย คนเหล่านี้จะต้องเสียภาษีอากร

และช่วยถนอมการเกณฑ์ใช้ราชการตามธรรมเนียม แต่จะได้ยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารและจะไม่ต้องเสียภาษีอากรค่าแรงแทนเกณฑ์เป็นการพิเศษขึ้น

ขอ ๓ ขอความพึงปรารถนาในหนังสือสัญญาใหญ่น้อยทั้งปวงที่มีอยู่แต่ก่อนในระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ซึ่งไม่ได้ออกไขไว้ในหนังสือนี้ต้องคงอยู่เต็มความเดิม

ขอ ๔ ถ้ามีขอแย้งกันขึ้นในการแปลความหมายของหนังสือสัญญานี้ที่ได้ทำไว้ทั้งภาษาไทย และภาษาฝรั่งเศสนั้นจะต้องใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นหลัก

ขอ ๕ หนังสือสัญญานี้จะต้องรทไฟภายในกำหนดสี่เดือนนับตั้งแต่วันที่ได้ลงชื่อจากก่อนกำหนดนั้น ถ้าจะทำให้หนังสือสัญญานี้ผู้มีอำนาจเต็มทั้งฝ่ายใดลงชื่อแลประทับตราไว้เป็นสำคัญ กระทำอย่างละสองฉบับ ณ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ ค.ศ. ๑๘๐๗

(ประทับตราและเซ็น) เทวะวงษ์วิโรประการ

(ประทับตราและเซ็น) วิ กอดแดง (เคอ ฟังซ์)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัญญาว่าช่วยอำนาจศาลในกรุงสยามสำหรับไซแกคนชาวเอเซียที่อยู่ในบังคับ
 ภายใต้อำนาจฝรั่งเศสคดีทนายหนังสือสัญญาลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ ค.ศ. ๑๙๐๓

ตามความที่กล่าวไว้ในข้อ ๕ ของหนังสือสัญญาดังกล่าวนี้ รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามกับรัฐบาลของริบลิคฝรั่งเศส มีความประสงค์ที่จะผ่อนผันตั้ง
 แลจัดการของศาลคดีต่างประเทศนั้น ได้ยินยอมตกลงกันดังกล่าวต่อไปนี้

ข้อ ๑ ศาลคดีต่างประเทศทั้งหลายนั้นจะไต่ตั้งขึ้นทุกแห่งที่สมควรจะจัดการ
 พิจารณาคดีให้มีขึ้นตามแบบอันดีตามที่จะได้เข้าใจตกลงกัน ในระหว่างเสนาบดีว่าการ
 ต่างประเทศฝ่ายสยามกับราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ

ข้อ ๒ อำนาจของศาลคดีต่างประเทศทั้งหลายนั้นจะไต่ขยายไปคือ
 ประการที่ ๑ ในคดีความแพ่ง บรรดาความแพ่งภาคความในการ
 ค้าขายซึ่งคนชาวเอเซียที่อยู่ในบังคับภายในป้องกันของฝรั่งเศสเป็นผู้ความ

ประการที่ ๒ ในคดีอาญา บรรดาคดีที่ทำผิดต่อกฎหมายทุกอย่าง
 ซึ่งคนชาวเอเซียที่อยู่ในบังคับภายในป้องกันฝรั่งเศสจะไต่กระทำผิดก็คดี ฤๅจะเป็นผู้
 ถูกคนอื่นกระทำร้ายก็ด้วยเหมือนกัน

ข้อ ๓ ในมณฑลอุดรและมณฑลอิสานนั้นอำนาจของศาลคดีต่างประเทศจะได้
 ขยายไปพลางก่อน ทั้งทั้งคนชาวเอเซียที่อยู่ในบังคับภายในป้องกันฝรั่งเศสไม่เลือก
 ว่าคนเหล่านี้จะได้จบอายุชีวิตรวมทั้งการกงสุลฝรั่งเศสวันใด ๆ

ข้อ ๔ อำนาจที่จะเรียกถอนคดีนั้นจะตองใช้ความที่กล่าวไว้ในข้อ ๑๒
 ของหนังสือสัญญา ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ คฤศตศักราช ๑๙๐๔
 แດอຍวงไร ๆ ก็คือ อำนาจที่จะตองเลิกไม่ใช้ในคดีทั้งปวงซึ่งเป็นคดี
 ที่อยู่ในกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ภายใต้อำนาจพระราชมัญญัติที่ได้ประกาศออกตามแบบอย่าง
 นั้นในทันที เมื่อได้ส่งกฎหมายพระราชมัญญัติ เช่นว่านี้ยังสถานทูตฝรั่งเศสแล้ว แลได้
 ใช้กฎหมายนั้นด้วย ถ้ามีคดีซึ่งพิจารณาค้างอยู่ในเวลาที่ประกาศใช้กฎหมายลักษณะ
 ต่าง ๆ ฤๅพระราชมัญญัติตั้งว่ามาแล้ว กระทรวงการต่างประเทศกับสถานทูตฝรั่งเศส
 ณ กรุงเทพฯ จะไต่ปรึกษากันเพื่อที่จะพิจารณาคดีที่ค้างอยู่ ณ ศาลใดต่อไปให้

สำเร็จตลอดด้วย

ข้อ ๕ บรรดาคดีอุทธรณ์คำตัดสินของศาลคดีต่างประเทศทั้งหลายที่ได้พิจารณาความในชั้นคดีนั้น จะไต่สิ่งใดสูงสุดผู้ที่จะมีอำนาจเขียนความเห็นในคดีนั้นยื่นให้ตีความในส่วนคดีนั้นด้วย คำตัดสินคดีชั้นอุทธรณ์นั้นจะได้มีผู้พิพากษาอาวุโสปรองข้อ
ด้วย ๒ นาย

ข้อ ๖ คดีอุทธรณ์ด้วยปัญหากฎหมายนั้นจะต้องอุทธรณ์คำตัดสินของศาลอุทธรณ์ทั้งหลายอีกได้คดีอุทธรณ์อย่างนี้จะมีขึ้นได้ตั้งเหตุที่จะร้องว่าศาลไม่มีอำนาจจะพิจารณาคดีนั้น และแล้วให้อ่านาจอติต และเมื่อกล่าวทั่วไปจะร้องได้ทุกข้อว่าทำผิดกฎหมายคำอุทธรณ์อย่างนี้ ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสูงที่สุดจะได้พิพากษา

ข้อ ๗ ในศาลหนึ่งในศาลโลกก็ที่ได้พิจารณาคดีแพ่งอาชญากรรมนั้น ถ้าจะมีคำร้องว่าด้วยศาลไม่มีอำนาจจะพิจารณาคดีนั้นตามข้อบังคับที่ว่าไว้ในหนังสือสัญญาแล้วก็ต้องให้ร้องขึ้นก่อนที่จะให้การแก้ความในคดีนั้น สัญญานี้ผู้มีอำนาจเต็มทั้ง ๒ ฝ่ายได้ลงชื่อแลประทับตราไว้เป็นสำคัญอย่างละสองฉบับ ณ กรุงเพทมหานคร วันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ อดุศักราช ๑๘๐๗

(ประทับตราและเซ็น) เหวะวงษ์โวประการ

(ประทับตราและเซ็น) วิ คอลแดง (เคอ ฟัจจซ์)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนก จ

รายชื่อวัดญวนในประเทศไทย (นับเรียงตามลำดับเหตุการณ์ที่พวกญวนเข้ามาในประเทศไทย)* วัดที่สร้างโดยพวกญวนที่เข้ามาที่บองเชียงซุนในสมัยกรุงธนบุรี มี ๒ วัด คือ

๑. วัดกามโลคือหรือวัดทิพยวารีวิหาร หลังตลาดบ้านหม้อ จังหวัดกรุงเทพฯ (ปัจจุบันพระจีนปกครอง)

๒. วัดโห้ยคั้นคือหรือวัดมงคลสมาคม เดิมอยู่ที่บ้านญวนข้างหลังวังบูรพาภิรมย์ ต่อมาเมื่อตัดถนนพายุรุคจึงย้ายมาอยู่ที่ถนนแปลงนาม อำเภอสามพันวงษ์ วัดที่สร้างโดยพวกญวนที่เข้ามาที่บองเชียงสือในสมัยรัชกาลที่หนึ่งแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มี ๒ วัด คือ

๓. วัดคั้นแยงคือหรือวัดอภัยราชบารุง อยู่หลังตลาดน้อย ริมถนนเจริญกรุง อำเภอสามพันวงษ์

๔. วัดกว้างเพือกคือหรือวัดอานัมมิกายาราม หรือที่เรียกกันว่าวัดบางโพ อยู่ที่ตำบลบางโพ จังหวัดกรุงเทพฯ

วัดญวนที่สร้างโดยพวกญวนที่มาในรัชกาลที่สามมี ๓ วัด คือ

๕. วัดคั่นถ่อคือหรือวัดดาวรราราม อยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี

๖. วัดเกียงเพือกคือหรือวัดสมณันมบิหาร อยู่ที่ริมคลองผดุงกรุงเกษม อำเภอคูสิต (เป็นวัดที่พวกญวนกาญจนบุรีซึ่งได้ทรงโปรดฯให้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าฯสร้างขึ้น)

๗. วัดเพือกเคิ้นคือหรือวัดเขตรานาญญาราม อยู่ที่จังหวัดจันทบุรี

* องค์กราณมขุรัส (บาวเอ็ง), บรรพชาอุปสมบทวิธินันมิกาย, หน้า ๑๐ - ๑๑ ; "รายงานการศาสนาประจำปี ๒๕๑๐", กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๑๓๑ ; ยังมีวัดญวนที่จังหวัดยะลาอีก ๑ วัด คือ สำนักสงฆ์อนันนุเคราะห์ ถนนมหาภาส อำเภอเมือง

วัดญวนที่สร้างโดยพวกญวนและจีนในสมัยต่อมา

๘. วัดโฆเพือกต้อหรือวัดกุศลสมาคร ไกลถนนราชวงศ์ อำเภอสัมพันธวงศ์
  ๙. วัดสีหงานต้อหรือวัดชัยภูมิการาม อำเภอสัมพันธวงศ์
  ๑๐. วัดหยินเพือกต้อหรือวัดบำเพ็ญเงินพรต ไกลถนนเขาวราช อำเภอสัมพันธวงศ์ (ปัจจุบันนี้พระจีนปกครอง)
  ๑๑. วัดต้อเตต้อหรือวัดโลกานุเคราะห์ ถนนราชวงศ์ อำเภอสัมพันธวงศ์
  ๑๒. วัดคั่นถ่อต้อหรือวัดถาวรวาราม อยู่ที่หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
- (สร้างใน พ.ศ. ๒๔๕๕)

รวมจำนวนวัดญวนในประเทศไทยได้ถึงในปัจจุบัน ๑๐ วัด วัดในกรุงเทพฯ ๗ วัด ในต่างจังหวัด ๓ วัด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย